

Lars Mjøset

USA – UFORLIKTE INNVANDRERE, EGENRÅDIGE KAPITALISTER, SVAK STAT SOM ER STERK UTAD¹

FRA KOLONITIDEN TIL 1920-TALLET

La oss tegne et makrohistorisk portrett av USA, det land som siden 1947 har stått som den vestlige verdens leder. Vi vil belyse de langsiktige økonomiske, politiske og kulturelle prosessene som har ført fram til situasjonen innenriks de siste tiårene: eksplosivt voksende inntekts- og formuesulikhet, kulturkriger og politisk polarisering av slike dimensjoner som avtegnet seg ved stormingen av Kongressen på Capitol Hill i Washington DC 6. januar 2021.

De tre leddene i tittelen viser til særtrekk ved arbeid, kapital og stat i USA. Et første avsnitt oppsummerer analysens begrepsramme. Ytterligere spesifisering av begreper, typologier og periodiseringer kommer på de punktene i argumentasjonen der dette er nødvendig. Deretter følger tre avsnitt om USAs historiske forutsetninger: arbeidsinnvandring, de kapitalistiske elitenes posisjon og statens utvikling. Avsnittene dekker utviklingen fra de tretten koloniene på 1600-tallet fram til 1920-tallet. Hvert avsnitt har sitt fokus, men det er koblinger mellom de prosessene som analyseres, og visse historiske vendepunkter opptrer i alle de tre avsnittene. Et samlende avsnitt er viet 1920-tallet der spenninger knyttet til USAs kombinasjon av rettighetsbegrensende politikk og industrielt lederskap nådde et foreløpig høydepunkt.

Artikkelen avsluttes med en sammenlikning av 1920-tallet og Trump-perioden. En fortsettelse av artikkelen (som publiseres senere) analyserer utviklingen fra New Deal i 1934 til i dag og avsluttes med en mer omfattende analyse av kontinuitet og brudd mellom Trumpperioden og utviklingstendensene mellom 1969 og 2016.

Begrepsramme – statsdannelse, rettighetsutvidelse, rettighetsbegrensning

En stat har alltid en viss kapasitet til å påvirke statsborgernes ressurser, deres aktiviteter og forhold til andre mennesker.² I tidlig moderne tid utviklet statene i Vest-Europa kapasitet til å skatlegge borgerne for å sikre et territorium trygt for handel, jordbruk og håndverk. Borgerskapet betalte pengeskatter, og bondebefolkningen betalte «blodskatt», de godtok at av deres beste unge menn ble utskrevet til militærtjeneste. Herskerne forpliktet seg til å ta på alvor krav som ble reist i forsamlinger (ting, parlament) der borgerne var representert.

Charles Tilly definerer demokratisering som økende omfang av beskyttet konsultasjon mellom myndigheter og borgere. Høy grad av konsultasjon er

demokrati. En stat som nærmer seg dette nivået er i «demokratisk farvann». Avdemokratisering betyr at omfanget av konsultasjon minsker.

Demokrati åpner for politisk mobilisering som utvider og sikrer rettigheter. Disse sikres gjennom lovverket, men er også avhengig av at byråkrati og sivilsamfunn bidrar til at de respekteres i dagliglivet. Sivile rettigheter er forsamlings- og ytringsfrihet, samt rett til full deltakelse i samfunnslivet. Politiske rettigheter er rett til valgdeltakelse, partidannelse og representasjon. Sosiale rettigheter er pensjonsrettigheter og tilgang til grunnleggende helse-tjenester. Økonomiske rettigheter er aksept for at arbeidskraften organiserer seg og får noen grad av innflytelse over egen arbeidssituasjon. Avdemokratisering innebærer rettighetsbegrensning på et eller flere av disse områdene.

Tilly ser statsdannelse som et samspill mellom kapasitetsbygging og konsultasjon. Tillitsnettverk, autonome kontrollsentre og kategoriulikheter påvirker graden av demokratisering. Eksemplene er fra USAs utvikling.

Tillitsnettverk. De etnisk forskjellige innvandregruppene fra Europa til USA etablerte tillitsnettverk. Samfunnet var preget av både segregering og en viss sammenveving mellom anglosaksere, tyskere, irer, italienere og jøder. De hvite nettverkene var skarpt skilt fra nettverk av afroamerikanere.

Tillitsnettverk bidrar til identitetsdannelse ved å definere «vi kontra de andre»-holdninger. Slike holdninger nedfeller seg i dagligdagse omgangsformer og uttrykkes i partivalg og sosial mobilisering. De kan føre til at diskriminerende praksiser opprettholdes på forskjellige samfunnsområder (bolig, finans, forsikring) uten at lovgivere kan eller vil gjøre noe med dem.

Jo mer tillitsnettverk adskilles og definerer seg i motsetning til hverandre, jo vanskeligere blir demokratiseringsprosessen. Politiske eliter som ønsker demokrati må forhindre at religiøse sekter, stammer eller slektsgrupper oppfatter seg som ekskludert. Alle viktige grupper må bli hørt av byråkratiet, ha fulle muligheter for politisk deltakelse og full adgang til relevante offentligheter. Vår analyse av USA følger historiske og regionale variasjoner både i betoning av raseskillet, og i forholdet mellom raseskillet og de forskjellige nettverkene mellom europeiske innvandrere.

Autonome kontrollsentre kan bli «stat i staten». En føderalstat har spesielt mange slike utfordringer. Sentrale posisjoner i samfunnet kan vinne grader av autonom kontroll som svekker føderalstatens kapasitet til å regulere og nøytralisere dem. I USA har dessuten foretak i forskjellige sektorer av økonomien og sågar hele arbeidsgiversiden større autonomi i forhold til staten enn i de fleste andre vestlige land.

USAs grunnlov er blitt utgangspunkt for en stadig og historisk skiftende spenning mellom føderalstat og delstater. Den gir også Høyesterett myndighet til å forlenge innflytelsen til politiske koalisjoner selv etter at de har mistet makten i føderalstaten. En bred tradisjon i politisk filosofi har idealisert USAs komplekse system med streng maktfordeling (dømmende, utøvende, lovgivende) og forskjellige styringsnivåer (føderasjon, delstat).

Hovedstrømmen i amerikansk statsvitenskap har generalisert New Deal og Great Society-erfaringene (1934-69) som et balansert system der komplekse, «plurale» interesser på flere nivåer balanseres mot hverandre og genererer beslutninger som harmoniserer med preferansene til «den midterste velgeren». Påstanden er at dette systemet skaper sosial og politisk stabilitet innen et stort territorium gjennom blokkering og balansering (*checks and balances*) mellom mangfoldige interesser. Men denne dynamikken varierer fra periode til periode. Systemet fremmet rettighetsutvidelsene mellom 1934 og 1969, men forhindret verken borgerkrig på 1860-tallet eller polariseringen siden 1990-tallet.³ Vi må legge vekt på de historisk vekslende gruppene, interessene, organisasjonene og nivåene som balanseres, og på de spesielle institusjonene det skjer innenfor.

Kategoriulikheter viser til at staten fører politikk som stimulerer ulikheten (segregeringen) mellom en eller flere kategorier (klasse, rase, etnisitet) av samfunnsborgere. Mange av disse kategoriene utgjør allerede tillitsnettverk i sivilsamfunnet. En stat som ønsker å komme videre i demokratisk farvann må unngå politikk som forsterker kategoriulikheter. I en velferdsstat må retten til ytelse som pensjon, helsehjelp og grunnleggende utdanning ikke variere systematisk mellom kategorier av samfunnsborgere. I USA har politiske utspill på flere felter etter 1970 – pensjonssystemet, innvandringspolitikk, kriminalitets- og narkotikapolitikk – bidratt til å forsterke eksisterende og skape nye former for kategoriulikheter.

Demokratiutvikling er et samspill mellom utviklingen i stat, sivilsamfunn og arbeidsmarked. Hvis tillitsnettverk i sivilsamfunnet ikke er sterkt adskilte (og det er økende integrasjon og synkende segregering som i 1934-69), hvis autonome kontrollsentre har liten innflytelse og offentlig politikk bygger ned kategoriulikheter, ligger forholdene til rette for et sterkt demokrati. Hvis forholdene ikke gjør det, vil sosiale bevegelser engasjere seg i stridbar politikk.⁴

Vellykket mobilisering for rettighetsutvidelse reduserer kategoriulikheter. Rettighetsbegrensning er bestrebelse på å fastholde eller øke kategoriulikheter. Det historiske samspillet mellom sosial mobilisering og offentlig politikk er forskjellig: I Norden og deler av Vest-Europa forgikk reduksjonen av kategoriulikheter skrittvis fra slutten av 1800-tallet. I USA, derimot, bølget det fram og tilbake mellom perioder av rettighetsutvidelse og perioder av rettighetsbegrensninger. Det oppsto periodevis vekselvirkninger mellom økende kategoriulikheter, sterkere autonome kontrollsentre og krassere avgrensninger mellom tillitsnettverk.

I perioden 1934-69 ble USAs føderalstat styrket i samspill med sosiale bevegelser (ikke minst borgerrettsbevegelsen) som fikk en viss innflytelse på lovgivningen og den økonomiske politikken (fagbevegelsen i storindustrien). I tiårene deretter var staten i mye større grad under innflytelse av bevegelser som ville reversere disse framskrittene.

Tilly kombinerer de tre prosessene til tre baner for statsdannelse: I den *svake utviklingsbanen* hemmes demokratiutviklingen av mange fragmenterte tillitsnettverk, samtidig som staten bidrar til kategoriulikheter når den trekkes mellom et antall autonome kontrollsentre.

I den *sterke utviklingsbanen* har staten høy kapasitet relativt til graden av demokratisering. Den har lite behov for å konsultere tillitsnettverk i sivilsamfunnet, og blokkerer utviklingen av alternative kontrollsentre. Det gir en autoritær statsdannelse, eller lange perioder med avdemokratisering.

I den *balanserte utviklingsbanen* korresponderer hver økning eller tilbakegang i statskapasitet til en tilsvarende endring i graden av demokrati. Staten oppnår en viss kapasitet, og går inn i demokratisk farvann. Den nøytraliserer i noen grad autonome kontrollsentre. Dermed står det stadig mer på spill. Kontroll med staten blir avgjørende for de sterkeste gruppene i samfunnet og det kan oppstå lokale konfrontasjoner og sågar revolusjonære situasjoner.

Dersom en eller flere av de grunnleggende prosessene knyttet til tillitsnettverk, kategoriulikheter eller autonome maktsentra reverseres kan utviklingen slå over i avdemokratisering. Men hvis slike omslag unngås, åpner den balanserte banen for en kombinasjon av høy statskapasitet og robust demokrati, som i de nordiske landene i etterkrigstiden.

USAs grunnlov ble vedtatt i en tid da sterke grupper ønsket en svak stat uten kapasitet til å redusere kategoriulikheter mellom hvite og afroamerikanere. For nybyggerne besto det gamle Europa – som de hadde forlatt – av altfor sterke stater. Men for å erobre og konsolidere territoriet, måtte føderalstaten styrkes. USA har derfor vært trukket mellom den svake og den balanserte utviklingsbanen. I større grad enn i Vest-Europa har noen tillitsnettverk fått sine rettigheter godkjent og beskyttet *senere og i mindre grad* enn andre grupper. Særlig kategoriulikheter knyttet til rase ble et permanent trekk ved utviklingen. Derfor har føderalstaten kronisk opplevd mobilisering for å begrense og reversere tidligere rettighetsutvidelser. Statens kapasitet har variert. Med den kalde krigen vokste USAs eksterne styrke, og det bidro i visse henseende til å styrke staten internt.

Et land av innvandrere

USAs befolkning stammer fra innvandrere som har ankommet fra andre verdensdeler og fra andre deler av den vestlige hemisfæren. Unntaket er urfolket, indianerne, som holdt til i det spredt befolkede nordamerikanske landskapet siden langt tilbake. De har lidd under innvandringen utenfra, men var som folkegruppe ikke stor nok til å ha betydning for statsdannelsen i USA.

Massene i det amerikanske samfunnet er ikke bare delt inn etter yrke, klasseposisjon og mobilitetserfaring. De er også delt inn etter hvorfra og hvordan de eller deres nære forfedre innvandret til USA, etter etniske og rase-

messige kriterier. Sosial mobilitet fant sted i en sosial struktur med mange og historisk skiftende innslag av kategoriulikhet.

På under tre hundre år utviklet USA seg fra en gruppe nybyggerkolonier til en verdensmakt med eget territorium over et halvt kontinent. Samfunnet ble preget av forholdene mellom innvandrergруппene. Først landet en liten, etnisk og religiøst homogen, hvit gruppe fra Storbritannia. Den tvang etter hvert med seg en gruppe fra Afrika, og mange av etterkommerne deres (afroamerikanerne) flyttet internt fra sør til nord i perioden 1900-1960.⁵ Nordstatenes industrisamfunn var da preget av den andre store bølgen (1840-1920) av europeiske innflyttere, som var etnisk, språklig og/eller religiøst forskjellige fra de opprinnelige hvite innvandrerne. Gjennom 1900-tallet vokste også innvandringen fra sørlige deler av hemisfæren, framfor alt fra nabolandet Mexico, men også fra andre latinamerikanske områder.

De forskjellige innvandrergруппene dannet egne tillitsnettverk. Den amerikanske sosiale lagdelingens historiske utvikling kombinerte integrasjon og fortsatt ulikhet. Det amerikanske idealet midt på 1900-tallet var en smeltedigel der alle innbyggere hadde samme sjanse til å realisere en «amerikansk drøm». Men utviklingen var ikke rettlinjet, snarere finner vi en historisk bølgebevegelse der perioder med økt utjevning ble avløst av perioder der ulikhet mellom kategorier av mennesker ble opprettholdt.

En nasjonsidé er et samlede uttrykk for holdninger som indikerer hvilke grupper som er verdige medlemmer av det nasjonale fellesskap. Den amerikanske grunnlovens religiøse og filosofiske idegrunnlag tillater de forskjelligeste tolkninger. Den inneholder tankegods som kan legitimere integrasjon av alle mennesker som borgere av USA. Dette er en kristen-humanistisk tanke om frihet til selvbestemmelse, direkte demokrati og fredelig konfliktløsning. Slike ideer har hatt stor betydning på den amerikanske venstresiden. Men de har aldri hatt fullt gjennomslag. Før 1930-tallet legitimerte man rettighets*begrensning* med referanse til grunnloven – og etter 1970-tallet var det mange forsøk på det samme.

Det viktigste økonomisk-historiske grunnlaget for bølgebevegelsen mellom integrasjon og segregering er USAs sørstater, en stor eksportklave drevet av slaver fram til 1865. Slaveriets opphevelse ble fulgt av spenninger knyttet til kategoriulikhet, der raseskillet ble trukket bredere eller snevrere. Deretter har forskjellige nasjonsideer ligget i strid. Vi skal skille mellom en rent anglosaksisk, en europeisk «jødisk kristen» (europeisk smeltedigel) og en inkluderende nasjonsidé (som også inkluderer afroamerikanere og alle latinos). Svart nasjonalisme har også vært en understrømning, men fikk ikke noe stort omfang.

De første innvandrerne ankom tidlig på 1600-tallet. De drev jordbruk i det nordatlantiske kystområdet som ble til de tretten koloniene. Noen kaller dem nybyggere, ikke innvandrere. De bygget sine institusjoner uavhengig av de historiske føringene (adel, kirke, kongemakt) som eksisterte i det Europa de

forlot. Men territoriet de begynte å dyrke opp var befolket av indianere. De anglosaksiske europeerne gikk inn i rollen som herrefolk, religiøst overbevist om at de var mer høyverdige og utvalgte enn urbefolkningen.

Sørstatene egnede seg for plantasjer og nybyggerne kopierte slaveriet, som allerede dominerte i fransk, britisk og spansk kolonijordbruk i Karibia. Slavene ble brakt fra Afrika med tvang, kjøpt og solgt som investeringsvarer. Det er heller ikke vanlig å betrakte dem som innvandrere, men de representerte *tvungen* innvandring. På det meste var slavene over halvparten av befolkningen i sørstatene. Import av mennesker ble tidlig blokkert, men slavebefolkningen vokste med naturlig tilvekst, unikt i slaveriets historie.⁶

USAs første nasjonsidé var en nasjon av hvite nybyggere med den misjon å bygge himmelriket på jord i en ny verden langt fra det gamle Europa.⁷ Grunnloven etablerte et politisk system med full stemmerett for hvite, anglosaksiske menn. Blant disse var det høy valgoppslutning gjennom 1800-tallet. Europeiske mannlige innvandrere fikk umiddelbart formell stemmerett.

Demokratiet gikk sammen med rasisme. Det ble skapt en følelse av likeverdighet mellom hvite gjennom «en felles rasefiende». Forskjeller mellom fattige og rike hvite ble visket ut av felles forakt mot svarte. Sørstats-senatoren John C. Calhoun mente i 1821 at USA ved å fastholde svarte som slaver hadde «den beste garanti for likhet mellom hvite».⁸ Calhoun var også den første til å holde evig lange innlegg i Senatet –filibustertaktikk – for å undergrave lovforslag som svekket plantasjeeiernes posisjon.

USAs dobbelte utvikling av bomulls- og tekstilcapitalisme i kombinasjon med statens territoriale ekspansjon førte til borgerkrig. Nordstatenes seier ga rettighetsutvidelser. Statsborgerskap for alle slaver (menn) økte velgermassen betraktelig. Andelen slaver i prosent av totalbefolkningen var i 1860 over 50% i Sør-Carolina og Mississippi, over 40% i Louisiana, Alabama, Florida og Georgia, over 30% i Virginia og Texas, og nærmere 30% i Arkansas og Tennessee.⁹ Slavene hadde tilegnet seg det hvite herrefolkets protestantiske religion og beriket den med egne kulturelle impulser.

Sørstatene var som bomullseksporthjørne fortsatt svært viktig for USAs økonomi som helhet. Der plantasjeproduksjonen dominerte, ble elitenes hovedinteresse å opprettholde vidtgående ulikhet mellom kategoriene svarte og hvite. Sørstatene fikk således en helt spesiell politisk utvikling. Under rekonstruksjonsperioden 1865-77 hadde nordstatene tropper i sørstatene. De forsvarte de hvite republikanske politikerne som støttet opphevelsen av slaveriet og forsøkte å bidra til at de svartes nye rettigheter faktisk ble respektert. Men dette førte umiddelbart til at lokale hvite grupper mobiliserte med sivil ulydighet, geriljatakikk og terror, både mot republikanske øvrighetspersoner og fargede. Ku Klux Klan (KKK) var den mest kjente av disse bevegelsene. Da den ble nedkjempet i 1870 kom en rekke nye organisasjoner som på forskjellig vis hevdet hvit overmakt.

I 1877 trakk nordstatene ut sine styrker, da en republikansk presidentkandidat ønsket flere sørstatsstemmer. Sørstatene fikk stå fritt i spørsmål om sivile rettigheter. Den rasistiske overklassen opprettet et apartheidssystem – Jim Crow – som fratok afroamerikanerne disse rettighetene. Et viktig aspekt ved systemet var begrensning av stemmeretten. Teknikker utviklet i denne perioden er delvis i omløp også i dag: avgift for å få stemme, strenge registreringskrav, snevre oppmøtetider. Der slike formelle metoder ikke førte fram, anvendte man vold og trusler om vold. Rettighetsbegrensningen rammet også fattige hvite, slik at totalt valgoppmøte sank, særlig etter 1896.

Vendepunktet i 1877 ble triumferende kalt «gjenvinning» av elitene i sør. Plantasjeeierne leide nå ut små jordstykker til svarte og hvite landarbeidere, til betingelser som gjorde at deres livssituasjon ikke skilte seg mye fra slaveriet. Plantasjeeierne allierte seg med et mellomsjikt av bønder, og kontrollerte Det demokratiske partiet i sør.

Raseskillet i sør ble befestet med en rekke prøvende skritt. Nykonføderalistiske organisasjoner (*United Daughters of the Confederacy*, 1894; *Confederate Veterans* 1896) drev ikkevoldelig aktivitet i favør av raseskillet, i arbeidsdeling med mer voldelige militser. Sammensetningen av Høyesterett skiftet i favør av sørstatselitene. I 1896 fastslo den at grunnloven tillot segregering av hvite og svarte, så lenge svarte hadde «separat, men lik» tilgang. Plessey, en afroamerikaner, hadde forsøkt å tiltvinge seg plass i en jernbanevogn reservert for hvite. Høyesterett fastslo at grunnloven ikke utelukket at han kunne bortvises – så lenge det var en jernbanevogn for svarte han kunne bruke. Etter dette ble afroamerikanere i sørstatene segregert og diskriminert nesten like effektivt som under slaveriet.

Slaveriet fikk historiske langtidsvirkninger som preget USAs politisk-institusjonelle kompleks. Sørstatspolitikere har hatt en spesiell tyngde innen Det demokratiske partiet, selv etter at bomullsdyrkingen på 1920-tallet mistet sin posisjon som viktigste hovedeksportsektor, grunnet dårlige priser og økologiske problemer. Sørstatspolitikere satt spesielt trygt siden bare hvite høyinntektsgrupper stemte. Gjennom ansiennitet fikk de overordnede plasser (komiteformenn) i Kongressen. De var i noen grad autonome kontrollsentre som hindret føderalstaten i å generalisere rettigheter for afroamerikanere i samme takt som for andre grupper. Ingen annen nåtidig stormakt har en slik bakgrunn.

Mellom 1830/50 og 1920 ankom millioner av innvandrere fra forskjellige deler av Europa. Den geografiske ekspansjonen, med jernbaneutbygging, skapte høy etterspørsel etter arbeidskraft i lange perioder, så kapitalistene var ivrige etter å få flere immigranter til landet. Kvalifikasjonskravene var ennå ikke spesielt høye. Vi skal nå plassere disse europeiske innvandrene i forhold til de opprinnelige to innvandrergruppene: anglosakserne og afroamerikanerne. Analysen beror på en periodisering i tre perioder. To av

periodene (før 1920, etter 1970) er preget av masseinnvandring, og den mellomliggende hadde lite innvandring.

De anglosaksiske elitene betraktet nye innvandrere til USA som annenrangs. Senere anglosaksiske innvandrere ble degradert i klassetermer. Da innvandringen av katolikker fra Europa startet, ble anglosaksisk protestantisme motsatsen. Med den irske hungersnøden (1845-9) kom det stadig flere irer. De ble opprinnelig gruppert med svarte, som gemene kroppsarbeidere. Irske innvandrere bekjempet slaveriet, de kjente til engelsk undertrykkelse.¹⁰ Men etter hvert ble de kategorisert som hvite, og ble selv delaktige i å opprettholde raseskillet. Mønstrer gjentok seg med senere innvandreregrupper.

Den jødiske innvandringen fra Europa skjøt fart da pogromer og jødeforfølgelser spredte seg i Øst-Europa på 1880-tallet. Innvandrerne var preget av jødisk kultur og snakket, ulikt irer, ikke engelsk, men polsk, jiddisk, russisk og tysk. Prosenten innvandrere fra østeuropeiske områder økte fra ca 10 i 1881-90 til ca 20 i 1890-1900. I 1901-10 var innvandringen fordelt på 25% fra Italia (for det meste katolikker), 27% fra Russland og 26% fra Østerrike/Ungarn. Fra de to sistnevnte landene kom for det meste polsk- og jiddisktalende jøder.¹¹ Alle jøder – bortsett fra de rikeste – ble diskriminert og klassifisert sammen med svarte. De kunne ikke bo, jobbe eller oppholde seg hvor som helst. Men etter andre verdenskrig ble de integrert.

De fleste europeiske innvandrerne bosatte seg i USAs storbyer på nordøstkysten og innover mot de store sjøene. De ble sosialt integrert ved å flytte inn i samme nabolag som landsmenn, og organiserte gjensidig hjelp seg i mellom. Byer var tette trehusbebyggelser med stor risiko for brann. Frivillige brannkorps fungerte også som private militærgrupper, med oppgave å holde orden i forhold til andre folkegrupper. Slike sammenslutninger lå i stadig konkurranse med hverandre. Irish Rifles, Irish-American Guards, French Garde Lafayette, American Rifles/American Guards på Lower East side var etniske militser i New York nabolag på 1850-tallet. I bydelen Southwark i Philadelphia på 1840-tallet var det sju forskjellige slike brannkorps bare på et par kvartaler. Et var basert på innfødte anglosaksiske yankees/republikanere, et annet var irsk-katolsk/demokrater. Noen var alliert med gjenger. Noen stiftet branner for å angripe konkurrentene når de kom for å slukke. Da dette eskalerte i Southwark ble brannkorpsene profesjonalisert, men de var fortsatt bemannet ut fra etnisk tilhørighet, enten irsk, tysk eller yankee. Avholdsforeninger var respons på en annen risiko, alkoholmisbruk. Det var mange andre komiteer på by- og bydelsnivå. Politiske partier og arbeiderforeninger aggregerte denne politiske meningsdannelsen til by, delstat og føderalt nivå.

Politiske maskiner var den sentrale formen for beskyttet konsultasjon mellom lokale myndigheter i store/middelstore byer og voksende europeiske innvandreregrupper. Fram til tidlig på 1800-tallet ble amerikanske delstater styrt av den anglosaksiske eliten, en overklasse uten administrativ kompetanse. Jacksondemokratiet (under president Jackson fra 1829) representerte et

nytt system som skapte aggressiv konkurranse mellom grupperinger som etter hvert ble til de to partiene Demokratene og Republikanerne. Administrasjonen ble fylt opp med partiløje byråkrater. Politikere og byråkrater sikret goder, tjenester og jobber i bytte mot stemmer fra tillitsnettverkene. Lokale eliter var patroner som forfordelte sine klienter. Slike politiske systemer kalles derfor patronasje eller klientelisme, og i USA «bossism».¹² Bossene var bydelsledere, salongverter og andre opinionsledere i etniske nabolag.

Slik lokal politikk var nært knyttet til et eller et fåtall sterke selskaper fra som dominerte lokale markeder (California: Southern Pacific Railroad, Kentucky: Louisville and Nashville Railroad, New York City: selskaper innen frakt og bytransport). Disse selskapene brukte et parti til å få gjennom sine interesser lokalt, i samspill med at partiets politikere og byråkrater fremmet partiinteresser. Det var vanskelig for andre grupper å påvirke systemet.

Konjunktorene på slutten av 1800-tallet var preget av langvarige økonomiske tilbakeslag, høy arbeidsløshet og hard klassekamp med høye streiketall. De fleste arbeidsgivere var arge motstandere av fagorganisering. Arbeidernes motmakt var hemmet av etnisk segmenterte bosettingsmønstre og livsstil. Innvandringen skapte en enormt mangfoldig arbeiderklasse nettopp i en periode da det var aktuelt å opprette fagforeninger.¹³

AFL, en syndikalistisk og angloamerikansk preget sammenslutning av håndverksforeninger, ble dannet i 1886. AFL reagerte på måter som forsterket den etniske fragmenteringen av den amerikanske arbeiderklassen. De mest intense konfliktene oppsto der klasse og etnisk tilhørighet krysset hverandre, som når innvandrerarbeidere kom i strid med anglosaksisk-protestantiske arbeidsformenn. Taylorisme og «scientific management» i mange industrisektorer rundt århundreskiftet satte stort press på AFL. Til tross for høyt konfliktnivå og offensiv mobilisering oppsto ingen tidlig sterk sammenslutning av industriforbund før CIO ble dannet i 1934. Først i 1955 slo AFL seg sammen med CIO. IWW (grunnlagt 1905) besto av anarko-syndikalister. Verken AFL eller IWW var særlig positive til et reformistisk program med vekt på statlige reguleringer.

De nye masseproduksjonsbedriftene ansatte lavt kvalifisert, innvandret arbeidskraft. Anstrengende arbeidsforhold ga stor gjennomtrekk. For at innvandrerne skulle holde ut produktivitetsjaget ved samlebåndet doblet Fordkonsernet lønningene. Under første verdenskrig nådde arbeidskonfliktene et historisk toppunkt.¹⁴ De ble hardt nedkjempet. I deler av Pennsylvania rådet det borgerkrigsliknende tilstander under den store konflikten mellom jern/stålarbeidere og Carnegieselskapet i 1892.

En mye brukt periodisering i valgforskningen er basert på studiet av kritiske historiske perioder – *kritiske skift* – der velgergruppers oppslutning om partiene endres. Velgergrupper inndeles i lys av sosiale konflikter/skillelinjer (som svart/hvit, arbeid/kapital, urban/rural). Mens oppslutningen om det politiske systemet på 1800-tallet var relativt høy (blant menn med

stemmerett), representerte 1896-systemet et nytt mønster. Stemmeretten ble utvidet, men valgdeltakelsen sank. Omgrupperinger etter rekonstruksjonen førte til at de aller fleste hvite velgerne i sørstatene stemte på Det demokratiske partiet. I New Deal systemet fra 1934 fikk samme parti *også* solid oppslutning fra store arbeider- og middelklassegrupper i nordstatene. Valgdeltakelsen var da noe høyere. Men fra sent 1960-tall har valgdeltakelsen vært svært lav. «Partiet» av hjemmesittere ble USAs største.¹⁵

I 1906 reiste den tyske samfunnsforskeren Werner Sombart spørsmålet: «Hvorfor ingen sosialisme i USA?» Spørsmålsstillingen uttrykker en altfor direkte slutning fra økonomi til politikk. Selv om USA hadde den mest utviklede kapitalismen i verden ved inngangen til 1900-tallet, følger det ikke at landet skulle få et sterkt arbeiderparti. En slik påstand ignorerer den historisk-institusjonelle konteksten. Siden USA er en nybyggerstat utskilt fra Storbritannia, kan en sammenlikne med andre slike stater (New Zealand, Australia og Canada). I et politisk-økonomisk perspektiv er det viktig at ingen av de øvrige nybyggerlandene var basert på eksportvarer produsert av slaver. Videre skal vi sammenlikne valgsystem og styreform.

Det er vel kjent fra studiet av valgsystemer at «first past the post» – enmannsvalg i flertallskretser – befester topartisystemer. Alle nybyggerstatene har et slikt partisystem. USA skiller seg imidlertid ut ved at ingen av de to partiene er et arbeiderparti. De sosialistiske partiene som ble organisert i USA led alle samme skjebne som andre tredjepartier.

Historien om 1890-tallets populistparti (*The People's party*) illustrerer tredjepartiens problem. Partiets sosiale grunnlag spesifiseres i neste avsnitt. Folkepartiet var homogent og godt organisert, med egne lokalavdelinger, egen presse, informasjonskontorer og festivaler. Ferguson mener det var den mest samlede politiske massebevegelsen i amerikansk historie.¹⁶ Men før 1896-valget ble det spilt ut over sidelinjen gjennom næringslivsinnflytelse på politikken. Hearstfamilien eide sølvgruver, og brukte sitt avisimperium til å argumentere mot gullstandarden. De fikk Folkepartiet til å støtte gullstandardmotstander/Demokrat W. J. Bryant som sin kandidat. Dette splittet Demokratene. Republikanerne vant valget og Folkepartiets popularitet dalte. Slik innflytelse fra egenrådige kapitalister behandles nærmere i neste avsnitt.

The Socialist Party of America ble dannet i 1901 med støtte fra fagforeninger, reformpolitikere, populistiske bønder og innvandrere. Før verdenskrigen appellerte det til både immigranter og innfødte hvite. Særlig under kraftige konjunkturtilbakeslag var det tilløp til klassebevisst radikalisme som ga partiet relativt god velgeroppslutning på 1920-tallet. Men det fikk ikke noen permanent tredje posisjon i partisystemet. Som populistenes parti var det nativistisk, sosialisert inn i anglosaksisk kultur. I den grad det ristet dette av seg, ble det lett preget av posisjonene til visse europeiske innvandregrupper. Partiet fikk ikke bukt med den amerikanske arbeiderklassens etnolingvistiske mangfold. Det hadde få medlemmer, svak

organisasjon, manglet rike støttespillere og var framfor alt uten nære bånd til fagbevegelsen. Budskapet var primært ideologisk, praktisk politikk kom i bakgrunnen.¹⁷ På 1930-tallet ble velgerne fanget opp av Demokratene.

De øvrige britiske nybyggerstatene ble derimot preget av samspill mellom en relativt sterk fagbevegelse og et reformistisk orientert arbeiderparti. En sammenlikning viser til at arbeiderklassen i Canada ble integrert som klasse, mens USAs arbeiderklasse bare ble integrert som en interessegruppe.¹⁸

USAs styreform er presidentsystemet. Det gjør partiene til valgkamp-maskiner med liten innflytelse på presidentens program. De øvrige britiske nybyggerlandene har parlamentarisk styreform. Partiene blir da mer programmatisk enn i USA. Statsministeren er øverste faktiske leder. Lover gis med utgangspunkt i partiprogrammet. Regjeringspartiene avgjør hvem som blir regjeringsmedlemmer. Partiene er sammenslutninger av borgere som drøfter politikk, ikke – som i USA – tomme skall som sterke næringsinteresser kan kjøpe opp og plassere sin foretrukne presidentkandidat inn i. USAs president velges uavhengig av Kongressen. President/administrasjon/regjering må så påvirke Kongressen. Kongressen er lettere for presidenten å takle om det kan etableres enighet på tvers av partiene. Perioden 1934-69 hadde mer slik enighet enn de mer polariserte periodene før og etter.

I perioden 1920-70 ble innvandringen kraftig redusert. De europeiske innvandrerne fra før 1920 ble sosialt og økonomisk integrert uten betydelig sosial mobilisering, og uten stor konkurranse fra nye innvandrerbølger. USA var en smeltedigel – men bare for hvite fra Europa. Afroamerikanerne måtte samle en sterk sosial bevegelse i sørstatene for å oppnå antidiskriminerende lovgivning (*Civil Rights Act*, 1964). Interne migranter fra sør til nord møtte strukturelle barrierer mot integrasjon, særlig i bolig- og kredittmarkeder.¹⁹

Betrakter vi hemisfæren, så kom det meksikansk innvandring allerede på 1800-tallet. De ble også først regnet inn på motsatt side av klasseskillet. Men den store bølgen av latinske innvandrere – primært fra Mexico, sekundært fra andre latinamerikanske land – kom fra 1970-tallet, og særlig fra 1990-tallet av. Flertallet av disse ble klassifisert med «de andre». Slike grupper har i perioder vokst i antall, og selv om de sjelden har vært en stor prosent av befolkningen (mellom 10 og 30 %), har stemplingen som «andre» begrunnet rettighetsbegrensende mobilisering hos større grupper.

Afroamerikanerne har vært hovedgruppen innen det mindretallet som har vært «rasialisert» på forskjellige måter. De er utropt til syndebykk i bølger av rettighetsbegrensende mobilisering. Raseskillet ble sterkere betont i perioder med stor innvandring – før 1920 og etter 1970. Klassebaserte interessefelleskap ble da i stor grad overstyrt av rasepolarisering. Raseskillet trumfet etniske skillelinjer i det politiske aktivister samlet mange hvite mot en felles syndebykk, på tvers av de konfliktlinjene som adskilte hvite. I jordbruket i sør kunne hvite og svarte landarbeidere polariseres mot hverandre, som i

industrien i nord og vest. Fagforeninger ble integrert på tvers av hvite etniske grupper, men mange av dem ønsket ikke svarte medlemmer.

Vårt overordnede perspektiv er at innvandrerne var *uforlikte*. Men det var grader av strid. Tillitsnettverkene forble adskilt i *forskjellig grad*, og graden av adskillelse eller integrasjon har variert historisk. Hvite anglosaksere og svarte var absolutt uforlikte i sørstatene fram til borgerkrigen. De forskjellige europeiske innvandrergruppene dannet egne tillitsnettverk, basert på egen kultur, språk og religion. Men nettverkene flettet seg også inn i hverandre, tilstrekkelig til at både katolikker og jøder endte opp på «riktig» side av raseskillet i forlengelsen av New Deal. I kontrast til disse delvis forlikte tillitsnettverkene, vedvarte polariseringen av svarte mot hvite av europeisk opprinnelse. Den fikk nye former da afroamerikanerne migrerte internt fra sør til nord i bølger som toppet seg på 1920-tallet og i perioden 1940-70.

USAs egenrådige kapitalistiske elite

Det er lett å tilskrive kapitalister universelle interesser. De vil gjerne forhandle lønn individuelt og skyr fagforeninger. De vil betale så lave skatter som mulig, det gir også bedre muligheter til å unndra seg statlige inngrep og tyngende reguleringer. Men i faktiske historiske kontekster må økonomiske aktører tilpasse seg. USAs historiske utvikling har imidlertid åpnet for at landets kapitalistiske eliter har kunnet oppføre seg spesielt egenrådig.

Blant de land som dominerer verdensøkonomien i vår tid (G7- og OECD-landene) er det i USA kapitalistene møter minst motmakt. Noen hevder at USA dermed har fått en «renere» kapitalisme enn mange andre steder.²⁰ Men en slik innsikt fritar oss ikke fra å analysere den historiske utviklingen av de økonomiske elitenes egenrådighet, både i forhold til arbeidere og til staten. «Egenrådig» er en samlebetegnelse. Det dreier seg om at USA har utviklet institusjonelle komplekser som har gjort den kapitalistiske eliten egenrådig i flere forskjellige henseende.

Staten har alltid hatt en rolle i disse institusjonelle forholdene. Næringslivet har på ingen måte vært et *samlet* kontrollsentrum med stor autonomi. Forskjellige sektorer, storforetak og eiergrupper har gjort sin innflytelse gjeldende. Tidvis har blokker av slike interesser hatt avgjørende innflytelse både på politikk og administrasjon. De har noen ganger egenrådig pleiet egne interesser selv der dette har stått i motsetning til politiske (ikke minst geopolitiske) hensyn staten måtte ta. De amerikanske kapitalistene har en tendens til å ignorere sin avhengighet av statlige institusjoner og offentlig politikk.

En første kilde til kapitalistenes egenrådighet ligger i at unionen i sine første tiår ikke ble fanget i økonomisk avhengighet av Storbritannia. Ved de tretten koloniernes revolusjon i 1776 mistet Storbritannia en viktig komponent i sitt maritime imperium, men gjennomgikk samtidig sin industrielle revolusjon. At Storbritannia ble arnestedet for kombinasjonen av fabrikkproduksjon

og fossile energikilder, hadde ikke mye å gjøre med USAs selvstendighetskamp. Men det ga den gamle kolonimakten et nytt grunnlag – kapitalistisk industriproduksjon – for sin lederrolle i verdensøkonomien. I den rollen forsøkte Storbritannia å opprettholde sitt grep over USA, selv om landet var blitt en egen stat. Befolkningen i de tretten småstatene beholdt koblinger til landet de hadde forlatt og kunne tilegne seg kunnskap om industrialisering.

Allerede i kolonitiden ble USAs økonomi differensiert i sørstatenes slave-drevne plantasjeøkonomi og nordstatenes mer allsidige jordbruksøkonomi, preget av mindre familiebruk, diverse håndverksaktiviteter som skipsbygging og redskapsproduksjon, samt handel og finans. De to regionene ble tett integrert gjennom det teknoøkonomiske komplekset som lå til grunn for den industrielle revolusjonen: mekanisert spinning og veving, med råbomull som råvare. Sørstatene leverte råbomull til Storbritannias verdensledende tekstilindustri. Nordstatene utførte finans- og frakttjenester i et nytt handelsmønster. Dette skilte seg fra den tidligere atlantiske triangelhandelen på 1700-tallet, der slaver fra Afrika var en integrert del. Nå leverte sørstatene råbomull til England, mens både nord- og sørstatene i retur kjøpte bomullstøyer og etter hvert mekaniske produkter.

Britene så gjerne at det utviklet seg et avhengighetsforhold. USA kunne forbli et råvareproduserende u-land med liten evne til å utvikle egen industri, mens de selv fornyet sitt verdensherredømme med industriell basis i fossil energi (kull), tekstiler og jernbaneutbygging. Men USA ble et industriland med helt egen utviklingsdynamikk.

Den internasjonale konteksten for USAs uavhengighetskamp var 1700-tallets geopolittikk, der europeiske stormakter (Storbritannia, Frankrike, Spania) kriget også utenom Europa. Da nordstatene hadde etablert sine første primitive tekstilfabrikker, ble verdenshandelen hemmet av krig og blokader. USA ble vevet inn i striden 1807-18, og lå i krig med England 1812-15. I slike situasjoner med redusert handel kunne amerikansk tekstilindustri øke sine markedsandeler i eget, voksende hjemmemarked.

Selv om USA var underlegent Storbritannia både i tekstilproduksjon og jernbaneteknologi, hentet landet inn forspranget. Allerede som jordbruks-samfunn hadde USA vist seg å stimulere entreprenørskap. Utdanningsnivået i nordstatene var høyt på et tidlig tidspunkt. Det er et likhetspunkt mellom nordstatene og de protestantiske landene (inklusive Norden) der øvrigheten sørget for at hele befolkningen lærte å lese, og dermed kunne studere Bibelen og Katekismen på morsmålet.

I nordstatene patenterte Eli Whitney *The Cotton Gin* i 1794. Oppfinnelsen ga store produktivetsframskritt i behandlingen av råbomull i sørstatene. Whitney var senere involvert i forsøk med utskiftbare deler i masseproduksjon av våpen. Gjennombrudd på dette området midt på 1800-tallet indikerte at USA var på vei mot en industriell lederrolle i verdensøkonomien.²¹

Sørstatene forble en monokultur for bomullseksport, langt bak andre regioner i urbanisering og innvandring. Spenningen mellom de nye industriene (fritt lønnsarbeid i nordstatenes tekstilfabrikker) og råvare dyrkende monokulturelt jordbruk (ufritt slavearbeid i sørstatenes hovedeksportsektor) utløste borgerkrigen. Før det var elitene i nord og sør bundet sammen i en internasjonal arbeidsdeling, men i borgerkrigen utfordret industrikapitalistene i nord de råvareeksporterende, åpent rasistiske slaveeierne i sør. Nordstatenes seier utløste to sentrale prosesser. De kapitalistiske elitene i nordøst kunne mer uhemmet drive fram industriell transformasjon i kombinasjon med ekspansjon vestover. Samtidig sikret elitene i sør snart, i 1877 som nevnt, et kompromiss med nordstatene.

Nordstatenes seier blokkerte den sørlige jordeierklassens forsøk på å binde USAs økonomiske utvikling til jordbrukseksport og dermed hemme industriutviklingen. Nordstatene kunne fullføre den territorielle utvidelsen av unionen uten å bli sinket av sørstatenes ønsker om å erobre flere områder for bomullsdyrking og av deres politiske angst for angrep på slaveriet. Nordstatene styrket føderalstaten. De sikret et enhetlig finanssystem/bankvesen, samt en rekke juridiske ordninger omkring handel, transport og kommunikasjon over delstatsgrensene.²² Slike institusjoner konsoliderte den territoriale ekspansjon i vest og nord. Jernbanen supplerte en infrastruktur med transport på elver og kanaler. Dette førte til bredere økonomisk utvikling, særlig i nord. Handel og kommunikasjon gikk raskere, nye områder ble bosatt og mekaniske verksteder fulgte som vedheng til jernbanen.

Neste industrielle transformasjon var ingeniørbasert tungindustri på 1880-1890-tallet. USA ble verdensledende i flere av disse sektorene. Deretter ledet USAs kapitalistiske elite verdensøkonomiens mest innovative økonomi – teknologisk og organisatorisk sett – gjennom hele det 20 århundre. Perioden 1895-1918 – preget av stri klassekamp – ble høydepunktet for investeringer som utviklet ringvirkningene i det nye tekno-økonomiske systemet. Storindustrien utnyttet naturvitenskapens nye innsikter i det periodiske system (kjemi) og elektrisitetens naturlover. Bare tysk industri – sterkere i kjemi – lyktes like godt i å ta igjen det engelske forspranget. USAs storindustri ledet an i viktige sektorer som stål og masseproduksjonsteknikker med utskiftbare deler, samt vitenskapelig basert utvikling av produkter og prosesser knyttet til elektrifiseringen av samfunnet. I USA gikk dette sammen med endring av foretakenes organisasjonsform fra familieforetak til ledelsesstyrte storfretak med administrative hierarkier. Denne ledelsesrevolusjonen skal vi se nærmere på i analysen av 1920-tallet.

I nær tilknytning til denne utviklingen endret investeringsbankene på Wall Street aksjemarkedet. Gjennom hele 1800-tallet var den kapitalistiske utviklingen avhengig av kapitalimport og de innenlandske finansinstitusjonene sto svakt. De to store grupperingene på Wall Street var de jødisk-tyske (Rotschild, Warburg, Goldman Sachs) og de anglosaksiske, spesielt J. P.

Morgan. Fra 1890-tallet etablerte bankene et marked i verdipapirer knyttet til industri. Det var, som vi skal se, fullt utviklet i 1920.

Inntektsulikheten økte kraftig i USA fram til 1920-tallet. De rikestes enorme formuer ble opphavet til skattefrie, veldedige stiftelser etablert av eierentreprenører. Slike organisasjoner prøvde å kompensere for USAs svake velferdsinstitusjoner, ga store midler til forskning og brakte fram kunnskap som påvirket amerikansk offentlighet i stor grad. J. P. Morgan reorganiserte Andrew Carnegies stål og jernimperium til US Steel, og Carnegie etablerte seg som landets største filantrop. Fondet finansierte organisasjoner og prosjekter som spredte britiskinspirerte liberale ideer. Det opprettet 2500 biblioteker, Carnegie Institute of Technology (nå Carnegie/Mellon universitetet), og Carnegie Endowment for International Peace. Disse sto i samband med den pragmatistiske tenkning som preget den progressive bevegelsen for administrativ reform – mer om denne i neste avsnitt.

Selv om amerikanske storforetak ble verdensledende, holdt de – og ennå mer småforetakene – fast ved sin fagforeningsskepsis. I perioder med økonomisk overoppheting førte mangel på arbeidskraft til offensiver for å rekruttere arbeidskraft i utlandet. Grunnet etnisk fragmentering og fagbevegelsens svake politiske organisering lyktes kapitalistene ofte når de valgte en konfrontasjonslinje i lokale konflikter. Heller ikke motparten hadde sterk sentrale organisering. Den største arbeidsgiverorganisasjonen er U.S. Chamber of Commerce, grunnlagt 1912. Den er primært en lobbyorganisasjon, USAs største. I stedet for å slutte opp om gode forhandlingsinstitusjoner/fora, har amerikanske arbeidsgivere brukt penger og energi på å betale jurister og oppviglere som undergraver arbeidernes motivasjon til å organisere seg. Detektivbyrået Pinkertons tjente primært penger på oppdrag fra arbeidsgivere som ville motarbeide fagorganisering.²³ Situasjonen er tilbake dit i dag, et stort tilbakeslag fra New Deal/Great Society-perioden.²⁴

Næringslivsfinansiering av politikken har lenger historie og større omfang i USA enn andre vestlige land, og er en viktig kilde til kapitalistenes egenrådighet. Dette kommer av USAs tidligere nevnte kombinasjon av president-system og et partisystem som bare har plass til to ikke-programmatiske partier. Selv om USA har og har hatt et blomstrende foreningsliv, har slike sivilsamfunnsorganisasjoner likevel hatt vanskelig for å påvirke politikken.

Allerede i Jacksondemokratiets politiske maskiner var – som vi så – ledende foretak sterk involvert i politikken. Både på delstats- og føderalt nivå har myndighetene vært mottakelige for næringslivets ønsker. Næringslivsgrupper kjøpte seg inn gjennom støtte til kandidater i lokalvalg, kongressvalg og presidentvalg. Selv om en serie administrative reformer reduserte betydningen av politiske maskiner, så fortsatte næringslivsfinansieringen.

Valgkamp i USA er spesielt langvarig og derfor kostbar. Både på lokalt og føderalt nivå er kandidater avhengig av å mobilisere store summer til egen valgkamp og til partienes virksomhet.²⁵ Politikerne blir – før og ennå mer nå

– «klienter» til næringslivet. Næringslivsinteresser organiserer tenketanker, spindoktorer og eksperter som kan settes inn for å støtte forskjellige kandidater. Ekspertene inngår i tette nettverk med fraksjoner i partiene. Tilfellet med Hearstforetakets manipulering av Folkepartiet i 1896, nevnt ovenfor, er et godt eksempel.

I det amerikanske presidentsystemet er det avgjørende hvilke grupper som finansierer kandidatens valgkampanje. Presidenten er relativt uavhengig av partiet når det gjelder å velge regjeringsmedlemmer, toppbyråkrater, dommere og rådgivere. Foretak som har gitt store valgkampbidrag får innflytelse over sammensetningen av administrasjonen. Gitt presidentsystemet er partiorganisasjonene ikke bygget opp for å ta tilbakemeldinger fra medlemmer. Det er vanskelig å få til koblinger til sosiale bevegelser.

Den amerikanske staten

«State» i USA betyr delstat, mens føderalstat betegner det som i de fleste vestlige land kalles stat. Grunnloven etablerte kronisk spenning mellom disse to nivåene.

Amerikanske tradisjoner for statsskepsis dreier seg primært om skepsis til føderalstaten, i mindre grad til delstatene. Makt i en delstat kan være basis for å svekke føderalstaten. Den amerikanske høyresiden er skeptisk til delstatene bare hvis de spiller på lag med en føderalstat som støtter bevegelser og tiltak for rettighetsutvidelse. Både delstater og egenrådige kapitalister kan representere sentre for autonom kontroll. «Liberal» i amerikansk politisk tradisjon betegner posisjoner som vil styrke føderalstaten, «konservative» vil svekke den. Republikanerne hadde flest liberalere fram til New Deal, så ble Demokratene liberale og Republikanerne konservative.

Grunnloven (1787/1789) reflekterte den uforsonlige kløften mellom de hvite innvandrebyggerne, knyttet, som vist, til den økonomiske differensieringen i området jordbruk. Da den ble skrevet var det allerede betydelig mobilisering mot slaveriet: forslag om importforbud, frie svarte organiserte aksjoner og hjelp slaver å flykte.

USA er den eneste av vår tids stormakter der slaveri hadde stor økonomisk betydning (bomull som hovedeksportsektor) i den perioden da staten ble dannet. Nordstatsinteressene mente grunnloven måtte definere en koordinerende føderal sentralstat. Sørstatsinteressene ville gi delstatene så mange myndigheter som mulig, slik at føderalstaten ble en svak minimumsstat. De intellektuelle lovkyndige fra sørstatene spesifiserte maktdelingsprinsippet og innsnevret føderalstatens makt. Hvis nordstatene vant makten på føderalt nivå, skulle de ikke klare å avvikle sørstatenes slaveøkonomi. Sørstatsrepresentantene anså ikke slaver som mennesker. De var bare plantasjeherreens eiendom. Men de skulle telle som 2/5 av hvite når man

beregnet delstatenes innbyggertall, som påvirker delstatenes antall representanter i Representantenes hus.

Grunnlovens begrensning av den føderale sentralmakten har gitt rettighetsbegrensende bevegelser muligheter for å svekke staten innenriks. Senatet er et overhus der hver delstat har to senatorer, uavhengig av folketall. Det er indirekte valg på presidenten via valgmanskollegiet. Lover forberedes i begge kamre (Representantenes hus og Senatet) og må så skrives sammen. Senatet skal godkjenne presidentens utnevnelser, inklusive dommere til Høyesterett. Filibustertaktikken er blitt formalisert slik at sentrale lovforslag krever 60/40-flertall i stedet for 50/50 i Senatet.²⁶ Høyesterettsdommere velges for livstid, dommerne utnevnes av sittende president, som dermed kan påvirke dommerkollegiets sammensetning i lange perioder.

Disse institusjonelle særtrekkene, og endringer i dem over tid (grunnlovstillegg), er grunnlaget for vår periodisering: en tidlig og en sen periode der rettighetsbegrensende mobilisering dominerte (før 1930 og etter 1970), og en mellomliggende periode (New Deal/Great Society 1934-1969) der rettighetsutvidende mobilisering hadde betydelige gjennomslag. Sosiale bevegelsers krav om utvidede rettigheter sikres bare i hele territoriet om de blir til føderal lov som vedtas i Kongressen. Perioder med begrensning av rettigheter preges som regel av forsøk på å svekke føderalstaten.

Slik nybyggersamfunnet utviklet seg, ble grunnlovens religiøs-filosofiske idégrunnlag brukt til å legitimere en aggressiv ekspansjonspolitikk. Først ekspanderte de hvite protestantene innen et sammenhengende territorium som ble kjøpt, annektert, eller truet fra enten innfødte urfolk eller andre europeiske inntrengere. Allerede med Monroedoktrinen i 1823 definerte USA den vestlige hemisfæren som sin interessesfære. Men elitene var på den tiden ennå mest opptatt av å markere USA som stormakt i sitt eget nærområde. Først da grenselinjen – *the frontier* – var lukket sent på 1800-tallet, ble ekstern ekspansjon aktuelt.

Ansvar for forhandlet beskyttelse var delt mellom delstater og en føderalstat avhengig av hvordan grunnloven ble tolket. Sørstatenes hovedinteresse var at delstatene selv skulle ha full kontroll med hvem de ga slik beskyttelse. Føderalstaten skulle ikke beskytte slaverne, for plantasjeeierne beskyttet allerede sin eiendom. Den territoriale ekspansjonen mellom 1803 (*Louisiana purchase*) og fram til midten av 1850-tallet tok form av en serie kompromisser (modellen var Missourikompromisset) basert på regelen om at hvis en delstat med slaveri ble tatt opp, så skulle også en stat med forbud mot slaveri innlemmes i unionen.

Den mekanismen Tilly fant i europeisk historie – der staten økte sin kapasitet ved å utskrive militære styrker og til gjengjeld ga statsborgerne representasjon i forsamlinger der de ble regelmessig konsultert – preget ikke USAs historie.²⁷ I kolonitiden skulle alle friske menn mellom 16 og 60 eie våpen, og disse ble om nødvendig mobilisert av sin lokale koloni. Slike

tropper utkjempet revolusjonskrigen (1775-1783). Noen delstater hadde unntaksvis tvungen verneplikt, men etter revolusjonskrigen ble dette avvirket. Militssystemet viste seg dårlig egnet til å rekruttere nok soldater, så fra midten av 1800-tallet rekrutterte USA for det meste frivillige («all-volunteer army»). Det var imidlertid tvungen verneplikt under de to verdenskrigene og Vietnamkrigen, da oppslutningen fra frivillige var altfor lav. Rekrutteringsregler og unntaksordninger fungerte slik at fattige samfunnssjikt (ikke minst afroamerikanere) var overrepresentert.

Rekonstruksjonsperioden 1865-77 var et forsøk på å styrke staten. Deretter etablerte sørstatene seg som et slags autonomt kontrollsenter med en sterk fløy i Kongressen. Under den kalde krigen stemte sørstatsdemokratene («Dixiecrats») i mange saker sammen med isolasjonister i Midtvesten. De hadde ofte stor innflytelse på viktige beslutninger i perioden (1934-69) med lav polarisering, da stemmegivningen ofte gikk på tvers av partiene.

I kontrast til de vesteuropeiske statenes utvikling lå den amerikanske statsdannelsen nærmere til Tilly's svake bane. Men landet hadde samtidig krefter som styrket det føderale nivået. I samspill med utviklingen av industrikapitalismen i nord ble det føderale byråkratiet gradvis styrket, for kapitalismen utvikler seg dårlig hvis statsdannelsen er kronisk svak.

Vi knytter dette til et mobiliseringsperspektiv på studiet av amerikansk økonomisk, politisk og sosial utvikling.²⁸ Bevegelser med krav om rettighetsutvidelse fikk gjennomslag for krav som styrker staten i situasjoner der Høyesterett hadde en gunstig sammensetning. Perspektivet legger også vekt på at ekspertgrupper kan konsolidere seg innen føderalstaten og påvirke politikerne til å vedta administrative reformer. Hvis begge prosesser virker sammen øker sjansen for at føderalstatens kapasitet styrkes.

Vi har allerede analysert de urbane politiske maskinenes betydning. En serie administrative reformer hadde til hensikt å svekke disse maskinene og dermed styrke føderalstaten. Vi skal her gi bakgrunnen for den første av disse: den progressive offensiven fra omkring 1900, ved overgangen mellom The Gilded age (1870-1900) og The Progressive age (1900-1934).

Sent på 1800-tallet var et definitivt sett grenser trukket og USAs territorium ble økonomisk integrert, med storindustri og politisk maskineri i de store byene, markedsorientert familiejordbruk på det store slettelandet i Midtvesten, og bomullsplantasjer i sørstatene langs Mexicogolfen.

Den populistiske bevegelsen var basis for Folkepartiet, nevnt ovenfor. Bevegelsens viktigste basis var familiejordbrukere i Midtvesten. Den hadde tre hovedkrav: administrativ reform mot urbane politiske maskiner, lettelse av pengepolitikken og tiltak mot storforetakenes etablering av monopoler. Fra 1890-tallet var Midtvestjordbruket integrert i voksende verdenshandel med jordbruksprodukter. Det ble rammet av gjeldsproblemer på grunn av høye renter og synkende priser ved økonomiske tilbakeslag. Folkepartiet krevde statsovertakelse av jernbanen (for å få ned transportkostnadene) og

bekjempet gullstandarden med krav om et pengesystem basert på sølv. Gull/sølv-spenningen preget begge partier. Det ble sett som et valg mellom deflasjon (gull) og inflasjon (sølv). Populismen fikk også en viss støtte i småbyer og blant småbedrifter, særlig innen transport og handel.

Populistene pleiet den anglosaksiske nasjonsidéen. De følte seg truet av fusjonene som skapte storforetak, av østkystens finanselite (identifisert med tyske og jødiske banker) som i sitt forsvar for gull tvang prisnivået nedover, samt av innvandrerarbeiderne, et katolsk/jødisk urbant proletariat organisert av de politiske maskinene. Til sitt forsvar mobiliserte de idealer fra de opprinnelige koloniernes mer direkte demokrati. Ironisk nok ble denne anglosaksiske arven holdt mot Storbritannias maktposisjon, for storforetakene og storbankene ble anklaget for å gå denne stormaktens ærend.

På denne tiden var USAs eliter i stor grad anglosaksere med røtter tilbake til de opprinnelige innvandrerne. De hadde ledet erobringen av halvkontinentet og lukket grensen til villmarken. Fram til borgerkrigen gikk hovedkonflikten mellom nordøst og sør. Populismen på 1890-tallet utløste en intern skillelinje innen østkystelitene. Den tradisjonelle fløyen hadde styrtrike eierentreprenørfamilier (hvorav noen filantroper) i spissen og var britisk orientert. Men en ny fløy var lydør for populistenes krav, som skapte en antibritisk versjon av den anglosaksiske nasjonsideen. Populismen påvirket begge partiene. Etter hvert som den nye fløyen påvirket føderalstaten, ble det antibritiske programmet utvannet, og USA forlot ikke gullstandarden.

Republikanernes president McKinley ble gjenvalgt i 1900, men skutt av en anarkist i 1901. Visepresidenten Theodore Roosevelt (pioner fra krigen mot Spania) ble da president 1901-1909. Han var lydør for to av populistenes tre hovedkrav: mer aktiv bruk av antitrustloven (*Sherman Act*, 1890) og administrativ reform.

Den progressive bevegelsen viste til populistenes krav, men var primært et program lansert utdannede administratorer, en del av den høyere middelklassen. Dens politiske filosofi hadde røtter i pragmatismen. Den hadde først tilknytning til Roosevelts fløy innen Det republikanske partiet, men påvirket også Demokratene fra Wilsons tid av. Viktige forutsetninger for progressivismen som administrativ bevegelse var rask utbygging av forskning og høyere utdanning, og den begynnende ledelsesrevolusjonen i industrien (som behandles nærmere i analysen av 1920-tallet).

USAs høyere utdanningsinstitusjoner grunnleggende ble endret fra 1890. Den aristokratiske og elitistiske britiske modellen ble forlatt i favør av en modell (dels tysk inspirert) som bedre passet storindustriens behov for godt utdannede administratorer og teknikere. Antallet forskningsuniversiteter økte sterkt og offentlige utdanningsinstitusjoner ledet utviklingen i utdanningskvalitet. Universitetene ble delt opp i en rekke spesialiserte institutter.

I vekselvirkning mellom intellektuelle, offentlig diskusjon og mobilisering i sivilsamfunnet utviklet det seg flere legitimeringsstrategier, ikke uten

spenninger. I tråd med tidens biologiske tenkemåte viste mange til sosialdarwinismen for å begrunne de hvite anglosaksernes overlegenhet. Mange fryktet også at markedets naturorden ble undergravet av storforetakenes monopoliseringsstrategi og finanskapitalens herjing med småbankene.

De progressive administratorene fulgte opp populistenes angrep på Jacksondemokratiets politiske maskiner. For å begrense partienes manipulasjon av velgergrupper, gikk de inn for stemmerettsbegrensning gjennom krav om registrering, språkkompetanse og amerikansk statsborgerskap. Lokalvalg, delstatsvalg og presidentvalg skulle ikke lenger arrangeres samtidig. Her kom anglosaksiske grupper med et anslag mot institusjoner (politiske maskiner) som rekrutterte katolikker og jøder til politisk deltakelse.

Administrativ organisering og saksbehandling skulle følge forskningsbaserte prinsipper fra universitetenes kurs i «administrative management»: klassifisering av stillinger, regelmessige statusrapporter, karriere og lønnsplaner, standardiserte forfremmelsesprinsipper og pensjonsplaner. Reformene skulle være parallelle i storbyer og delstater.²⁹ Administratorene skulle heve seg over kaoset av lokale partikonflikter, de skulle «lede» staten/delstaten etter overordnede prinsipper i fellesskapets interesse.

Meritokratisk rekruttering til byråkratiet motarbeidet klientelismen der vinnende parti ga store fordeler til egne velgergrupper. Kvalifikasjonskrav for ansettelse i føderalt og lokalt byråkrati gjorde det vanskeligere for partiene å ansette partikadre. Opptaksprøver ble bedømt av komiteer og kandidatene utvalgt på basis av kvalifikasjoner. Administrasjonen begynte å rekruttere fra universiteter, yrkesorganisasjoner og fra advokat/bankmiljøet på Wall Street. Så lenge utdanningsnivået var lavere hos de nye europeiske innvandrerne, ville slike reformer sikre fortsatt anglosaksisk dominans i staten.

Shefter ser paralleller mellom den styrkede middelklassen i det føderale byråkratiet og i bedriftene. I produksjonsprosessen bekjempet en stadig mer selvbevisst profesjonell klasse fagarbeidernes kontroll over produksjonsmidlene. Innen føderalstaten søkte samme klasse å kontrollere administrasjonsmidlene. Arbeiderne reagerte med streiker, det gamle byråkratiet reagerte gjennom en del partiløse kongressmedlemmer.

Progressivismen inspirerte også en ny middelklasseoffentlighet. Et nytt sett av organisasjoner – handelskamre og borgersammenslutninger – ble bygget opp. En partiuavhengig presse («muckracking journalists») framsto som motsatt til partipressen. Bevegelsens gjennomslag var betinget av hvor dypt de eldre politiske maskinene hadde feste, den var størst i delstater og byer (særlig i vest) der lokalt dominerende partier ikke riktig hadde fått feste. Maskinerisystemet ble mindre modifisert i storbyene i nordøst.

Før valget i 1912 kom ikke Roosevelt overens med sin etterfølger Taft, og prøvde å bli president for et eget Progressivt parti. Republikansk splittelse ga seier for Demokratenes W. Wilson (president 1913-21), som fremmet en moderat versjon av det progressivismen, nært knyttet til folkerettstenkningen.

Også internasjonal politikk skulle bygge på ekspertrådgivning. Verken Roosevelt, Taft eller Wilson utfordret Wall Streets gullstandardpreferanse. Men under Wilson ble Federal Reserve systemet organisert som amerikansk sentralbank i 1913. Selv om den som alle sentralbanker har en spesielt autonom rolle, ga dette staten større kontroll over finanssystemet.

Utviklingen av USAs storforetak gikk sammen med en avgjørende endring i landets posisjon i internasjonal finans. Fra 1917 og utover ble USA netto kapitaleksportør og dermed nettokreditor.³⁰ Landet ble nå ikke lenger primært bygget ved hjelp av utenlandsinvesteringer. Det fikk et aksjemarked som finansierte storindustriell ekspansjon innenlands, og denne finanssektoren lånte også ut til næringsliv og stater både i den gamle og den nye verden. Lånepakker (Dawes og Young planene) til krigsødelagte Tyskland ble et omstridt punkt i mellomkrigstiden. USAs finanssektor ble dermed en aktør med økende interesse for amerikansk utenlandsengasjement.

USAs integrerte nasjonaløkonomi var nå en realøkonomisk basis for at staten kunne opptre offensivt i det internasjonale systemet. USA førte en ekspansjonistisk utenrikspolitikk på slutten av 1800-tallet. Staten var seg nå mer bevisst regionale interesser der de krevde siste ord også overfor andre selvstendige stater. Monroedoktrinen ble innskjerpet i 1895, etter Venezuelakrisen mellom USA og Storbritannia.

Vi skiller mellom to typer amerikansk ekstern ekspansjon før den kalde krigen. Den ene rettet seg mot den nye verden, og den andre mot den gamle verden som USA hadde brutt ut av. Det var viktige forskjeller mellom de to.

I 1898 beseiret USA Spania i en kortvarig krig, overtok tidligere spanske besittelser (Puerto Rico, Guam, Filippinene), og fikk stor innflytelse på Cuba (Paristraktaten 1898). Noen mener at den republikanske presidenten, McKinley gikk til krig av innenrikspolitiske grunner. Krigserklæringen tok høyde for populistenes nasjonalistiske sjåvinisme, McKinley håpet å gjøre det vanskeligere for Demokratene å koble kravet om å befri Cuba med forslag om at USA skulle forlate gullstandarden.³¹ Men også handelsinteresser spilte en rolle. Ulikt engelske imperialister hadde USA godt med egne råvarer, men hjemmemarkedet av lønnstakere var ennå ikke noen avgjørende etterspørselsfaktor, så mange av de egenrådige storforetakene kunne godt tenke seg at amerikansk utenrikspolitikk åpnet nye markeder for dem. USA grep da også inn overfor en del land som elitene – i tråd med tidens sosialdarwinisme – anså som underlegne.

I motsetning til ekspansjonen i retning Asia, innebar USAs inngrep i Europa assistanse til land som var økonomiske konkurrenter (Storbritannia, Frankrike). Men de sto i geopolitisk konflikt med en mer illevarslende økonomisk konkurrent – Tyskland, som var USAs mest avanserte konkurrent innen de nye storindustriene, særlig innen kjemi.

Historiske data viser at USA hadde få militære styrker og lave militærutgifter gjennom 1800-tallet, med borgerkrigen som eneste unntak.³²

Deltakelsen i de to verdenskrigene i det 20. århundre ga USA erfaringer med store rustningsutgifter, men i mellomkrigstiden var utgiftene tilbake til nivået fra før første verdenskrig. Etter krigen avviste Kongressen Wilsons forslag om amerikansk medlemskap i Nasjonenes forbud, og fra 1920 isolerte landet seg i verdenspolitikken og beholdt bare noen besittelser i Karibia og Stillehavsasia, primært Filippinene.

1920-tallet – den anglosaksiske nasjonsideen når sitt klimaks

1920-tallet er tvetydig. Ledelsesrevolusjonens effektive industribedrifter ble dominerende, men rettighetsbegrensende bevegelser ville sikre at bare det anglosaksiske fellesskapet hadde full rett til å høste av dette framskrittet.

Vi analyserer først sentrale utviklingstendenser på 1920-tallet som ble videre styrket på 1930-tallet. Deretter analyseres tendenser som *ikke* kom til å prege 1930-tallet. Til slutt sammenliknes USA og Tyskland med fokus på forskjeller og likheter mellom disse to utfordrerne til Storbritannia.

Modningen av ledelsesrevolusjonen i storforetakene peker fram mot 1930-tallet. På 1920-tallet administrerte New York børsen (NYSE) et blomstrende og likvid marked for industriaksjer. Børsen var bare regulert av sitt eget styre, så aksjemarkedet var sårbart for finansiell ustabilitet. Ledelseskapitalismen (*managerial capitalism*) var et system for strategisk kontroll, med kontroll adskilt fra eierskap. Eierentreprenørene ble kjøpt ut, og foretakene notert på NYSE. Profesjonelle ledere bygget videre på den etablerte bedriftsorganisasjonen. USAs kapitalisme kom under ledelse av lønnede ledere med universitetsutdannelse (ingeniører eller bedriftsøkonomer). De hadde dyp kunnskap om foretakets teknologiske og organisatoriske kapasiteter. Børsnotering sikret kontroll, likviditet og ga større muligheter for nyetablering og fusjonering. Aksjer ble dessuten brukt til å belønne ledere. Foretakene sa nok opp folk etter 1929-krakket, men beskyttet sin teknisk-organisatoriske kapasitet ved å holde på forskere og ingeniører. De mange aksjeeierne var bare ute etter avkastning og hadde liten innflytelse. Dagens (2020-tallet) situasjon er helt annerledes: de aller fleste aksjene som i dag omsettes holdes hos et lite antall sterke institusjonelle investorer.³³

USAs eksportindustri styrket seg, selv om den møtte sterkere internasjonal konkurranse enn før, særlig fra britiske, franske og tyske foretak. Mange europeiske land sto i gjeld til USA etter krigen og hadde sterkt behov for at deres beste eksportbedrifter tjente godt med amerikanske dollars. Med USA som nettokreditor i verdensøkonomien vant Wall Street bankene mer selvstendighet, både i forhold til staten og til storforetak med svak konkurransevne relativt til utenlandske foretak.

I det følgende analyseres prosesser på 1920-tallet som ble avbrutt av New Deal fra 1934 av. De er knyttet til rettighetsbegrensende mobilisering. Disse prosessene bygget opp om en nasjonsidé som satte anglosaksisk, prote-

stantisk middel- og arbeiderklasse opp mot alle nye innvandrere. En rekke sterke grupper definerte raseskillet snevert: hvite protestanter kontra en stor og heterogen gruppe av «andre», med afroamerikanerne som sentral komponent. Den store indre migrasjon nådde et foreløpig toppunkt da 800 000 fargede utvandret fra sørstatene på 1920-tallet, dobbelt så mange som på 1910-tallet.³⁴ En annen komponent i «de andre» var de nylig innvandrede gruppene som representerte katolsk og jødisk kultur og språk. En analyse av forbudstiden (1919-33) gir innblikk i disse prosessene.

Alkohol ble opprinnelig sett på som medisin, først på 1850-tallet begynte prester å definere det som ugudelig. *Women's Christian Temperance Union*, grunnlagt i 1873, ble pioneren for internasjonalt avholdsarbeid og samarbeidet med sosialistene. Arbeiderkvinnene kjente best problemet med at ekte-mennene drakk opp pengene på lønningsdagen. Men først da Anti-Saloon League (ASL, grunnlagt 1893) knyttet denne mobiliseringen til avskaffelse av barer (*saloons*), kom avholdssaken på den politiske dagsordenen. ASL var sterkest i sørstatene og i rurale strøk i nordstatene. Tyngdepunktet lå i anglosaksiske nettverk, særlig pietistiske protestanter (metodister, baptister, kongregasjonister, Kristus' disipler). Den var første ensakskampanje i USAs historie, den sterkeste av flere bevegelser som krevde forbud.

Stempling av *barer* som farlige, radikale og ordenstruende institusjoner fikk fart i mobiliseringen. Spise/drikkesteder var urbane samlingspunkter som næret fellesskap innenfor etniske tillitsnettverk. Barer ble identifisert med de politiske maskinene, for bareieren var ofte «boss». Fra Europa er kaffehusene i London og Paris kjent som tidlige fora for borgerlig offentlighet. I amerikanske saloons var offentligheten bredere. Det var forbudt å regulere prisene så bare rikfolk kunne samles der. Alkoholkonsumet økte åpenheten i diskusjon av aktuelle saker og nyheter. Allerede på 1850-tallet ble «taverns» (som også serverte mat) i mange storbyer strengt på søndager. De var viktige arenaer for maskinpolitikk overfor innvandrere, så noen lokale myndigheter lukket dette offentlige rommet på søndag, ukas fridag.³⁵

Reetableringen av KKK påvirket også rettighetsbegrensningen. D. W. Griffins stumfilm *The Birth of a Nation* (1915) var en av Hollywoods første blockbustere. Plotet feiret den første inkarnasjonen av KKK, rasistiske bander med skrudde ritualer som kjempet mot rekonstruksjonen i sørstatene etter 1865, forbudt i 1870. Filmen portretterte derimot KKK forkjempere for en amerikansk nasjon av dydige protestanter, og ga ny næring til den anglosaksiske nasjonsiden. President Wilson viste den i Det hvite hus.

På 1920-tallet ble KKK USAs største folkebevegelse.³⁶ Forsøk på å redde en anglosaksisk, protestantisk nasjonsidé hadde bredere resonans enn bare KKKs 6 millioner medlemmer. Som i den populistiske bevegelsen lå hovedtyngden i middelklassen på landsbygda, men KKK fikk også feste i en del byer. Forholdet til fagforeningene var som regel kjølig, med unntak av tilfelle

der foreningene var dominert av protestantiske arbeidere som anså at katolikker eller jøder som trusler mot jobbene eller lønnsnivået deres.

KKK hadde et bredt repertoar. Bevegelsen refererte tilbake til sørstatenes tradisjon: voldelig forfølgelse av svarte slik at det ble umulig for dem å realisere rettigheter de hadde fått. Dette ble kombinert med fiendskap mot katolikker (de drakk alkohol under nattverden) og særlig jøder (KKK var aggressivt antisemittiske). Hovedbudskapet var begrensning av rettighetene til afroamerikanere, katolikker og jøder. De «rene» og dydige protestantiske anglosakserne sto mot en stor gruppe «aliens», uvelkomne grupper som hadde trengt seg på utenfra og truet med å gjøre majoriteten til et mindretall.

Slik rettighetsbegrensende mobilisering ble møtt av mobilisering for selvstendighet og rettighetsutvidelse. Fra 1920-tallet og framover kom det til et samspill mellom svarte kirkesamfunn, svarte studentforeninger og organisasjoner for fremme av svartes rettigheter.³⁷ I frustrert reaksjon mot *Birth of a Nation* ble NAACP – *National Association for the Advancement of Colored People* – opprettet i 1915. Det oppsto også andre motbevegelser, men først borgerrettsbevegelsen på 1950-tallet påvirket politikken på avgjørende vis.

Rettighetsbegrensende utspill ble ofte legitimert med referanse til eugenikken, en rasehygienisk, kvasivitenskapelig argumentasjon, som sto sterkt i USA på den tiden. Argumentasjonen fra akademikere som Stoddard og Grant påvirket immigrasjonslovgivningen både i USA (1921-4), Storbritannia og andre britiske nybyggerland. Framfor alt inspirerte de Nazi-Tysklands program for å forhindre ekteskap over raseskillet og for å «rendyrke» den ariske rasen gjennom sterilisering av andre folkeslag.³⁸

Den russiske revolusjonen i 1917 styrket bekymringen om at USA ga for generøse rettigheter til innvandrere. Konfliktnivået i arbeidslivet var fortsatt høyt. Frykten for anarkister, syndikalister og sosialister skapte offentlig panikk (Red Scarce, Palmer raids). De som krevde rettighetsbegrensning sikret støtte fra næringslivet ved å utpeke sosialister og kommunister i arbeidsstokken som overløpere.

ASLs kampanje toppet seg under og etter verdenskrigen, da det også var opportunt å gå til angrep på ølbryggeriene, ofte eid av tyske familier. ASL framstilte alkoholforbud som løsningen på alle USAs sosiale problemer: alkoholisme, fattigdom, barnearbeid, prostitusjon, kriminalitet og slumbebyggelse. Da saken kom opp i Kongressen var folket og partiene splittet mellom *dry* og *wet*. Lov om alkoholforbud ble vedtatt og trådte i kraft i 1920, omtrent samtidig med vedtaket om kvinnelig stemmerett.

The dry coalition var svært heterogen. Suffragetter, delvis i WCTU, kjempet mot «brennevinsdemonen». KKK så brennevinsforbud som et ledd i forsvaret mot «alkoholiserte svarte». De støttet kvinners stemmerett fordi de visste at kvinnene ville støtte alkoholforbud.³⁹ Anglosaksiske pietistiske grupper i utkantstrøk så barer som en trussel mot sosiale orden, og fryktet immigranter som grunnla dem. Også deler av den industrielle eliten støttet

kampen for å eliminere barenes inntektsgrunnlag. Uten saloons ble det vanskeligere for aktivister å spre informasjon om arbeidernes sak og kreve sosiale reformer. Dessuten ville arbeiderne ikke være i bakrus på jobb.

Det partiet som hadde drevet kampen mot slaveriet – Republikanerne – var under press fra de rettighetsbegrensende kreftene som dominerte mobiliseringen for alkoholforbud. Men periodens tre republikanske presidenter støttet den progressive bevegelsen for administrativ reform og gikk ikke så langt som den høyreorienterte mobiliseringen krevde.

Alkoholforbudet fikk raskt utilsiktede virkninger. Illegale serveringssteder bestakk lokale politifolk eller dommere. Ærlige næringsdrivende mistet respekt for loven og ble lovbrøtere. Medisinutsalg som solgte alkohol for medisinsk bruk ble spritsjapper. Loven ble håndhevet på en måte som økte kategoriulikheten. «Respektable» serveringssteder ble ikke like ofte kontrollert som steder der arbeiderklassen møttes. Illegale serveringssteder med salg av alkohol, såkalte speakeasies, var for overklassen, en flaske vodka kostet 600 dollar. Folk flest hadde under forbudstiden enten ikke råd til å drikke eller drakk farlig, billig alkohol. Alkoholforbudets kritikere påpekte koblingen til rase og klasse: «ikke alle ASL-tilhengere er KKK-medlemmer, men alle KKK-medlemmer er tilhengere av ASL».⁴⁰

Det var også mobilisering for innvandringsstopp. Immigrasjonslovene – påvirket av KKK og rasehygienikerne – begrenset og kvoterte innvandringen etter rasekategorier. I praksis fikk nesten bare hvite protestanter anledning til å etablere seg i USA. Dessuten inneholdt amerikansk lovverk fortsatt, både på føderalt og statlig nivå, bestemmelser som ga svarte, filippinere, kinesere og andre ikke-hvite folkeslag annenrangs statsborgerskap. USA var det eneste land i verden med systematisk lovgivning for å hindre raseblanding. Det forelå i tretti delstater, mange av dem utenfor sørstatene.⁴¹

Den store interne migrasjonen av svarte fra sørstatene til de store industribyene i nord og vest fra ca 1900 og framover, lærte hvite nordstatspolitikere at afroamerikanerne ikke bare var sørstatenes problem. Innvandringsstoppen lærte dem videre at innvandringsstopp fra en region (Europa), førte til at de egenrådige kapitalistene rekrutterte flere innvandrere fra Mexico og andre deler av hemisfæren. Meksikanske barrios vokste fram i Los Angeles og Chicago, som også i dag har USAs største meksikanske befolkningskonsentrasjoner. Politikerne reagerte raskt. I 1924 ble US Border Patrol dannet for å overvåke grensen til Mexico. Betegnelsen «illegal innvandrer» ble tatt i bruk.

Sammenlikner man med Norden er det klart at omfanget av rettighetsbegrensende mobilisering var større i USA. Men ikke alle land i Europa fulgte de etnisk homogene nordiske landenes relativt rettlinjede, om enn konfliktfylte konsolidering av rettigheter. I Vest-Europa fikk man i mellomkrigstiden fascisme (Tyskland, Østerrike, Spania, Portugal) og autoritære regimer varte ved i Spania og Portugal (med Hellas i tillegg) etter krigen. Her

var det framfor alt sentralstaten som begrenset borgernes politiske rettigheter. Tyskland var viktigst. Bare USA og Tyskland var Storbritannia rangen stridig som ledende industrialisert stormakt. I begge utfordrerlandene sto rasistiske grupperinger sterkt. Globalt finanskrakk 1929-33 forverret situasjonen.

Tyskland ble fascistisk. USA ble det ikke, men hadde sosiale strukturer og mobilisering som kunne ført i den retningen. For KKKs vedkommende ble organisasjonen sterkt svekket av den progressive periodens gravejournalister, som kunne rapportere om at KKKs ledelse både drakk sprit på speakeasies og holdt seg med prostituerte. Det bredere prosjektet om spesielle privilegier til raserene anglosaksere brøt sammen fra 1933 av, avbrutt av F. D. Roosevelts valgseier samme år som Hitler tok makten i Tyskland. På den tiden hadde de forskjelligste sider i europeisk politikk beundret USA i flere tiår. Den politiske venstresiden merket seg radikaliseringsprosessen innenfor en økonomi med sterk industrialisering. Den politiske høyresiden – ikke minst i Tyskland – var opptatt av raselæren og naturaliseringslovene.

Da jurister etter maktovertakelsen i 1933 skulle etablere lover for å begrense rettighetene til Tysklands jødiske befolkning (ca en halv million, mindre enn 1 % av samlet befolkning), hentet de primært inspirasjon fra USA. Nazistene interesserte seg ikke primært for Jim Crow-systemet, men snarere for USAs lovgivning om immigrasjon og naturalisering, om borgerskap og mot raseblanding. De skrev tilsvarende lover. Whitman viser at viktige deler av Nürnberglovene fra 1935 var direkte inspirert av amerikansk lovgivning om statsborgerskap og raseblanding.⁴² De fratok tyske jøder borgerrettigheter, og nedla forbud mot ekteskap mellom jøder og individer fra andre etniske grupper. På noen punkter skilte de seg fra de amerikanske forbildene, siden nazistene fant at amerikanerne gikk for langt.

Nazistene fulgte linjen til amerikanske sørstatseliter tidlig på 1800-tallet: integrere medlemmene av en snevert definert hvit rase gjennom å institusjonalisere avstand til «andre» både i politikk og hverdagsholdninger. USAs jøder, derimot, ble gjennom andre verdenskrig i stigende grad integrert.

I sin geopolitiske tenkning brukte Hitler også USA som forbilde. I de stenograferte enetalene fra førerhovedkvarteret under felttoget mot Russland fra 1941 av, sammenlikner han naziregimets forsøk på å kolonisere de mest fruktbare områdene i Ukraina og Russland med de hvite anglosaksernes kolonisering av Nord-Amerika. De slaviske folkene var som indianerne, de ville bli raskt glemt.⁴³ Også det britiske imperiet var forbilde: et hvitt imperium som behersket 25 % av klodens territorium omkring første verdenskrig. Hitler ville skape et tilsvarende tysk imperium med slaviske områder som kornkammer. Han ville egentlig ha fred med Storbritannia, bare de holdt seg unna det euroasiatiske territoriet.

USA var på denne tiden inne på New Deal sporet, som innebar rettighetsutvidelse heller enn begrensning. Men tenker man bort New Deal i et tankeeksperiment, ender man i dystre dystopier. Philip Roth forestiller seg i

romanen *The Plot Against America* fra 2004 at Hitlersympatisøren Charles Lindbergh vinner over F. D. Roosevelt i 1940-valget. Partiet «America First» danner regjering med rasisten Henry Ford som innenriksminister. Utenrikspolitisk signerte den ikkeangrepsavtaler med Tyskland og Japan. Innenrikspolitisk ble USA et «illiberalt demokrati», preget av jødeforfølgelser.

Det gikk ikke den veien for USA. Den eksklusivt anglosaksiske rasismen slapp taket. Innsikten i hva Hitler lærte av og begrunnet med referanse til USA understreker kontrasten mellom New Deal og 1920-tallets rettighetsbegrensende tendenser. Heller enn en hvit anglosaksisk nasjonsidé dannet det seg i løpet av New Deal en euroamerikansk nasjonsidé som ble dominerende fram til 1976-tallet.

Sammenlikning – 1920-tallet og Trumps periode

I etterkrigstiden beskjeftiget samfunnsforskere seg mye med moderniserings-teorier som generaliserte trendene i perioden 1934-1969. De hevdet at vestlige industrisamfunn konvergente mot en kombinasjon av liberalt demokrati og velferdsstat. Mange politikere delte visjonen om at USA ville bli et vanlig vestlig land, hvis særtrekk ville høre fortiden til. De historisk mangfoldige innvandrergруппene ville bli forlikte, arbeidskraften ville stå som en organisert og samlet helhet mot kapitalistene som ikke ville ha annet valg enn å respektere deres rettigheter. Den staten som var blitt den vestlige verdens leder ville ikke lenger bare være sterk utad, den ville også ha styr på delstater og domstoler, fungere omfordelende og effektivt forsvare de rettighetsutvidelsene som startet under New Deal.

Få kunne forestille seg at 1960-tallets framskritt i retning the Great Society ville slå over i noe som minnet om perioden fram til 1920-tallet. Men det var det som skjedd. USA ble fra tidlig på 1970-tallet hjem søkt av en rekke skift – reaksjoner mot den foregående periodens rettighetsutvidelser – som var sterkere enn i andre vestlige land.

1920-tallet var sluttpunktet på en lang periode med innvandring og økende ulikhet. 2010-tallet er tilsvarende et stadium i en sekvens med voksende ulikhet. Mellom de to fasene ligger den store utjevningen 1934-1969. I løpet av New Deal/Great Society hadde det moderne USA sin laveste inntektsulikhet, høyeste fagorganiseringsgrad, lav og bare lett stigende partipolitisk polarisering og høyeste valgdeltakelse siden kvinnene fikk stemmerett. Men denne utjevningen ble snudd. På 2000-tallet var USA tilbake på 1920-tallets nivåer: 0,1%-andelen er nær 25%, fagorganiseringsgraden er ned mot 10%. Valgdeltakelsen var riktignok noe lavere tidlig på 1920-tallet, mens den partipolitiske polariseringen nå er ennå høyere.⁴⁴

Den store utjevningen skapte onde sirkler: synkende fagorganiseringsgrad, lavt valgoppmøte, økende ulikhet og eksplosiv politisk polarisering. Andre del av denne artikkelen analyserer i større historisk detalj både New

Deal/Great Society-perioden 1934-69 og de reaksjonene som fulgte, først under Nixon på 1970-tallet, under Reagan på 1980-tallet, ved slutten av den kalde krigen på 1990-tallet, og til slutt under republikaneren Bush jr og demokratene Obama fram til 2016.

Utjevningen skapte spenning mellom to politiske grunnposisjoner. En inklusiv nasjonsidé bygget på prinsipper om menneskerettigheter, sto mot et forsøk på å inkludere referanser til «jødisk-kristen» kultur i den anglosaksiske nasjonsidéen gjennom rettighetsbegrensende politikk og mobilisering som stempler svarte og latinos som «andre» eller «aliens».

I Trumps presidentperiode kom USA lenger i den sistnevnte retningen enn noen gang siden 1920-tallet. Derfor sammenlikner vi til slutt situasjonen under Trump og tendensene på 1920-tallet. Var Trump for 2010-tallets USA den presidenten Roth mente Lindbergh ville vært for 1930-tallets USA?

En viktig likhet er nedtoningen av hvit/hvit-ulikhet gjennom definisjon av en gruppe «andre» som ikke er verdige de hvites fulle rettigheter. Rettighetsbegrensende mobilisering på 1920-tallet betonte anglosaksisk identitet mot svarte og *alle* ikke-angloprotestantiske europeiske innvandrere (katolikker og jøder). Trump og hans alt-right rådgivere betoner derimot – gjennom hentydninger heller enn åpent rasistiske utsagn – hele den «jødisk-kristne» kultur *mot* svarte og illegalt innvandrede latinos.⁴⁵

Trump gjør Teapartybevegelsens støttegrupper fra Obamaperioden til en grasrot i Det republikanske partiet. Han omgjør selve partiet til en bevegelse. Han overtar ikke partiets (relativt svake) organisasjon, men samler sin bevegelse gjennom budskap i media, på nettet og i de sosiale media der han ennå kommer til. Slik blir hans bevegelse både kunstgress (formet av ham selv som representant for en ny type elite) og grasrot. Trump er KKK med smarttelefon. Hans kanskje viktigste maktmiddel er en motoffentlighet. Hittil har han klart å holde den i live, selv om han er ekspresident, og selv om hans hovedargument er «den store løggen» om at 2020-valget ble stjålet fra ham.

1920-tallets KKK var en mer klassisk og velorganisert sosial bevegelse. Men de hadde ingen øverste leder i Det hvite hus. Trump er imidlertid slett ikke del av den Washington-baserte eliten der også de fleste republikanske lederne følte seg vel hjemme før han utmanøvrerte alle i 2016-valgkampen. Trump har uavhengig rikdom og driver forretning selv med sitt ekspresident-skap. I tillegg er det åpenbart også andre rikfolk på ytterste høyre fløy som støtter ham, selv om Kochbrødrenes organisasjoner er tvetydige.

Det er et større innslag av hvit arbeiderklasse blant Trumps tilhengere enn det var bak 1920-tallets rettighetsbegrensende bevelser. Den hvite arbeiderklassen i Trumps USA har ennå et minne om landets gullalder, om Great Society ved inngangen til 1970-tallet. Den har deretter erfart avindustrialisering av rustbeltet, stagnerende reallønn og opioidkrise. På 1920-tallet var hvit arbeider- og middelklasse på vei inn i en lovende framtid, selv om det ikke var lett å se det slik i kriseårene etter 1929. De møtte riktignok allerede da

svarte interne migranter og latinos fra Mexico i storbyene, men først fra 1990-tallet begynte mange storforetak å lokalisere sin virksomhet til småbyer, særlig i sørvest. Der ansatte de latinos som jobbet til betydelig lavere lønn enn hva lokalbefolkningen kunne akseptere.⁴⁶

KKKs høyrepopulistiske mobilisering betonte hvit overmakt og var åpent antisemittisk. Antisemittisme er definert ut på 2000-tallet. Derimot gjorde Trump mye for å vinne de evangelikale kristne, som nå var blitt Israelvenner. Trump kom dem i møte med nye konsesjoner til Israel i utenrikspolitikken, og innenriks satte han inn høyesterettsdommere som bidro til å oppheve Roe v Wade, slik at spørsmålet om selvbestemt abort ble en sak for delstatene.

I Trumps bevegelse er voldelige smågrupper som krever hvit makt bare en ytterfløy. Siden 1920-tallet er våpeneie blitt politisert, og anses av Trumps bevegelse som en rettighet man må kjempe for. USA ligger som en ubestridt førsteplass på lista over våpen pr innbygger med 1,2. De to neste på lista ligger langt under: Falklandsøyene med 0,62 og Jemen med 0,53. Canada har 0,35 og Norge 0,28.⁴⁷

Trump sto i en makrohistorisk kontekst. La oss igjen sammenlikne med 1920-tallet. Vi dekker de tre viktigste dimensjonene ved en stormakts posisjon i verdensøkonomien: realøkonomisk, militær og finansiell styrke.

På 1920-tallet modnet ledelsesrevolusjonen og USA var på vei til å ta posisjonen som verdensøkonomiens ledende produsent. De amerikanske storforetakenes rutine om å reinvestere overskudd i forbedrede produkter og prosesser er modifisert av organiserte aksjeeiere (i hedgefond) som krever maksimering av aksjeverdi.⁴⁸ Ledelsen kutter ofte ned på f&u-investeringer, og ignorerer dermed bedriftens innovasjons- og omstillingskraft, for i stedet å kjøpe opp egne aksjer og dermed holde egen aksjekurs høy. De lønnes nemlig delvis av aksjeopsjoner. Dette er en viktig prosess bak økningen i de superrikes (0,1%) andel av total inntekt.

De fleste egenrådige storforetak har videre tilpasset seg en internasjonal arbeidsdeling, der administrasjon og planlegging er igjen i USA, mens produksjonen skjer i lavkostland, ikke minst i Kina. Som president hadde ikke Trump noe imot kapitalister, men han fikk dem ikke til å flytte all produksjon hjem. Trumps proteksjonisme brøt med en hovedlinje hos tidens amerikanske kapitalister. Dermed kom han på kant selv med noen av de mest høyreorienterte næringslivsaktivistene, som Kochbrødrenes organisasjoner.

Den russiske revolusjon (1917) skjerpet den innenrikspolitiske problemstillingen om «ro og orden», men 1920-tallets geopolitiske og militærteknologiske utvikling ga liten grunn til å se USA som truet utenfra. Roths dystopi var kanskje mest relevant for 1920/30-tallet. Da hadde ikke USA vært gjennom mange tiår med kald krig, og hadde altså ikke noe militært kompleks engasjert over hele verden. Det fantes ikke noe stort og selvstendig Pentagon som bidro til å holde fokus på ytre trusler mot landets sikkerhet.⁴⁹

Ingen president i etterkrigstiden var nærmere 1920-/1950-tallets isolasjonisme enn Trump. Pentagoneliten fryktet at han skulle trekke USA ut av Nato. Kompromisset ble at han betonte «burden sharing» sterkere enn tidligere. Han var åpen om sin sans for diktatorer som Putin, Xi og Kim. Han kunne virkelig tenkt seg USA som en sterk stat under sin ledelse. For USAs forsvarselite var trusselen fra internasjonal terror (som hadde erstattet den kalde krigens trusselbilde) på den tiden svekket. Trump så all utenrikspolitikk i lys av nasjonale fordeler: Midtøstenpolitikken skulle vinne evangelikale velgere, og forholdet til andre stormakter skulle han takle ved sitt personlige diplomati. Han var tilbake til 1920-tallets vekt på en indre trussel i form av «de andre». Disse andre fikk støtte fra alle bevegelser i sentrum og til venstre som betonte den inklusive nasjonsidéen, som også omfattet fargede og innvandrede latinos.⁵⁰ Trump nørte opp under frykten for at disse mindretallene skulle gjøre hvite bærerne av den «jødisk-kristne kultur» til et mindretall. Muren mot Mexico ble et symbol på politikken for å demme opp for et nytt flertall.

På 1920-tallet nølte USA med å omsette sin industrielle kraft i verdensøkonomisk hegemoni. Men under og etter andre verdenskrig ble isolasjonismen nøytralisert og USA ble hegemonimakt. I perioden 1990-2014 var USA sågar ledende i en fullt ut globalisert verdensøkonomi. I løpet av den perioden mistet USA samtidig posisjonen som «workshop of the world» til Kina.⁵¹ Responsen var i tråd med USAs linje siden 1970-tallet: landets relative militære overlegenhet og privilegerte stilling i verdens finanssystem ble satt inn for å hemme denne ujevne utviklingen.

På 1920-tallet trakk USA seg ut av nesten alt internasjonalt engasjement, unntatt Filippinene og noen karibiske bufferstater. Roths dystopi forutsetter at isolasjonistene holdt USA utenfor en krig Europa var skyld i. USA hadde på den tiden godt med sivil våpenproduksjon, men ikke noe militærindustrielt kompleks. På 2000-tallet derimot, var USA som ledende vestlig stormakt involvert i all geopolitikk. Landet hadde verdens største militære arsenal og Pentagons sikkerhetsbyråkrati. Ikke noe av det fantes i 1865-1933.

Det store skiftet i styringen av verdens pengesystem kom med Nixons avvikling av guldollarsystemet i 1971. Etter dette har USAs Federal Reserve vært verdens sentralbank. De som fører økonomisk politikk behøver ikke bry seg med betalingsbalanseunderskudd, og har også andre store fordeler av at landets nasjonale valuta er den internasjonale valuta. På dette punkt gjorde Trumpadministrasjonen ingen forskjell.

Trump grep tilbake til 1920-tallets forsøk på å fastholde en eksklusiv nasjonsidé. Han fokuserte på USAs realøkonomiske svekkelse i sine slogans om å gjøre USA «great again», men de egenrådige kapitalistene ville i liten grad relokalisere til USA. Siden 1920-tallet har USA etablert seg som verdensmakt: verdensledende industri i masseproduksjons- og IKT-periodene, internasjonal monetær makt gjennom Federal Reserve og Wall Street, og

militær dominans gjennom Pentagon og det militærindustrielle komplekset. Trump inntok det hvite hus med en strategi om å svekke føderalstaten, men de to store nye kompleksene – det militærindustrielle og det finansielle – kunne han ikke gjøre noe med.

Trumps periode endte med at en spraglete gjeng våpenglade utgrupper stormet Capitol Hill den 6 januar 2021. Han hadde ikke mye våpenmakt på sin side. Forsøkte han på statskupp? En slik offensiv var dødfødt så lenge han ikke klarte å alliere seg effektivt med fraksjoner i det militære establishment. Noen av hans medarbeidere under presidenttiden kom fra det militære, men det var åpenbart enkeltpersoner. Amerikanere kan engste seg over voksende oppslutning om høyreorienterte militsgrupper som i noen tilfelle samarbeider med lokale politistyrker. Men uten dypere feste i USAs enorme sikkerhetspolitiske kompleks, har Trump ingen sjanser til å gjøre USA til en sterk stat.

Hans aksjoner virker snarere til å svekke staten. Men forsøket på å få administratorene av valgsystemet i de enkelte delstatene til å gå med på den store løgngen mislyktes. I skrivende stund er således Trumps eneste tunge politiske ressurs er at han tilsynelatende har tilranet seg full kontroll over Det republikanske partiet. Han har gjort det til sin egen bevegelse ved å etablere den kunstgress/grasrot-konstellasjonen som ble analysert ovenfor.

Hvilke utsikter Det demokratiske partiet har under Biden analyseres i andre del av denne artikkelen. Dette partiet står i forlengelsen av programmet om New Deal/Great Society. Vi skal se at mens Republikanerne har kommet under stadig sterkere innflytelse fra høyre-radikale, rettighetsbegrensende aktivister, har Demokratene trukket inn mot sentrum. Venstrefløyens program om å realisere den inklusive nasjonsidéen gjennom en *ny New Deal* svekkes derfor av at de moderate alltid fastholder ledelsen og således opprettholder nære bånd til både Wall Streets finansfirmaer, sentrale storforetak, og kultureliten i høyere inntektssjikt.

NOTER

- 1) Artikkelen andre del, «Fra New Deal til i dag», publiseres i et senere *Vardøger*. Kristen Nordhaug, Rune Skarstein og Andrew Bennett takkes for kommentarer. Grunnet tidsnød er artikkelen ikke fagfellevurdert.
- 2) For det følgende, Charles Tilly, *Democracy*, Cambridge, UP 2007, s. 16.
- 3) Paul Pierson & Eric Schickler, «Madison's Constitution Under Stress», *Annual Review of Political Science*, 23, 2020, s. 37-58.
- 4) Om Tillys begrep stridbar politikk (*conscientious politics*) og rutinepolitikk, se Lars Mjøset, «Nordisk klimabevegelse ved inngangen til en fragmenteringsperiode», i Ivar Frønes & Lise Kjølrsrød, red. *Det norske samfunn*, bd 1, kap. 8, Oslo, Gyldendal 2022.
- 5) Karen E. Fields & Barbara J. Fields, *Racecraft*, London, Verso 2014, definerer afroamerikanere som slavenes etterkommere i USA, og afrikansk amerikanere som afrikanere innflyttet til USA. Vi bruker også termene hvite og svarte.

- 6) J. David Hacker, «The Growth of the Slave Population in the US», *Slavery & Abolition*, 41:4, 2020, s. 840.
- 7) Anders Stephanson, *Manifest Destiny. American Expansionism and the Empire of Right*. New York, Hill and Wang 1995.
- 8) James Q. Whitman, *Hitler's American Model*, Princeton, UP 2017.
- 9) https://en.wikipedia.org/wiki/Slavery_in_the_United_States
- 10) Peter Temin, *The Vanishing Middle Class*, Cambridge, MIT Press 2017, s. 54.
- 11) Beregnet fra Roger Daniels, *Coming to America: A History of Immigration and Ethnicity in American Life*, New York, Harper 2002.
- 12) Martin Shefter, *Political Parties and the State*, Princeton, UP, 1994, kap 3.
- 13) Seymour M. Lipset & Gary Marks, *It didn't happen here. Why Socialism failed in the US*, New York, Norton 2000, s. 83.
- 14) Thomas Ferguson, *Golden Rule*, Chicago, Chicago UP 1995, s. 72.
- 15) Walter Dean Burnham, «Voter Turnout and the Path to Plutocracy», i William Crotty, ed., *Polarized Politics*, Boulder, Lynne Rienner 2015.
- 16) Ferguson, *Golden Rule*, (note 14), s. 78.
- 17) Lipset & Marks, *It didn't happen here*, (note 13), s. 122f.
- 18) Barry Eidlin, *Labour and the Class Idea in the United States and Canada*, Cambridge, UP 2018. Tilsvarende sammenlikning av USA og Australia: Robin Archer, *Why is there no Labor Party in the United States?* Princeton, UP 2007.
- 19) Douglas S. Massey, *Categorically Unequal. The American Stratification System*, New York, Russell Sage 2007.
- 20) Perry Anderson, «Homeland», *New Left Review* 81, May June 2013.
- 21) David A. Hounshell, *From the American System to Mass Production, 1800-1932*, Baltimore, Johns Hopkins UP 1985.
- 22) Barrington Moore, *The Social Origins of Democracy and Dictatorship*, Boston, Beacon 1966.
- 23) Leo Huberman, *The Labor Spy Racket*, New York, Modern Age Books 1937.
- 24) John Logan, «The Union Avoidance Industry in the United States», *British Journal of Industrial Relations*, 44:4, 2006.
- 25) Thomas Ferguson, «Big Money, Mass Media, and Polarized Politics», i Crotty, red. *Polarized Politics*.
- 26) Adam Jentleson, *Kill Switch*, New York, Liveright 2021.
- 27) Charles Tilly, «War Making and State Making as Organized Crime», i Tilly, *Roads from Past to Future*, Lanham, Rowman & Littlefield 1997.
- 28) Jfr. f. eks. Theda Skocpol, *Obama and America's Political Future*, Cambridge, Mass., Harvard UP 2012.
- 29) For det følgende Shefter, *Political Parties and the State*, s. 78ff, s. 272.
- 30) Ferguson, *Golden Rule*, (note 14), s. 81.
- 31) Richard Hofstadter, *The Age of Reform*, New York, Vintage 1955, s. 90.
- 32) https://military-history.fandom.com/wiki/Military_history_of_the_United_States#cite_note-2
- 33) William Lazonick & Jang-Sup Shin, *Predatory Value Extraction*, Oxford, UP 2020, 46f.

- 34) https://depts.washington.edu/moving1/black_migration.shtml
- 35) Christine Sismondo, *America walks into a Bar*, New York, OUP 2014, s. 134.
- 36) Linda Gordon, *The Second Coming of the KKK*, New York, Liveright 2017.
- 37) Doug McAdam, *Political Process and the Development of Black Insurgency, 1930-1970*, Chicago UP, 1982.
- 38) Stefan Kühl, *The Nazi Connection: Eugenics, American Racism, and German National Socialism*, New York, Oxford UP 1994.
- 39) Daniel Okrent, *Last Call*, New York, Schribner 2011.
- 40) Sismondo, *America walks into a Bar*, (note 35), s. 227.
- 41) Whitman, *Hitler's American Model*, (note 8), s. 12.
- 42) Whitman, *Hitler's American Model*, (note 8), kap 1.
- 43) Øystein Sørensen, Verdibørsen, NRK P2, 21.5.2022. <https://radio.nrk.no/serie/verdiboersen/MKAK01002122>
- 44) Fagorganiseringsprosent: Bureau of Labour Statistics. Inntektsulikhet (andelen inntekt til topp 0,1%) fra Thomas Piketty, *Capital in the Twenty-First Century*, Cambridge, Mass, Belknap 2014. Valgdeltakelse fra <https://thesocietypages.org/socimages/2010/11/05/historical-trends-in-voter-turnout>. Politisk polarisering er Poole & Rosenthals data, slått sammen for Representantenes hus og Senatet, fra D. McAdam & K. Kloos, *Deeply divided: Racial Politics and Social Movements in Post-war America*, New York, Oxford UP 2014, s 5. Sammenstillingen av de to første seriene finnes også i https://en.wikipedia.org/wiki/Labor_unions_in_the_United_States
- 45) Gwynn Guilford & Nikhil Sonnad, «What Steve Bannon really wants», <https://qz.com/898134>
- 46) Douglas S. Massey, «Assimilation in a new geography», i Massey, red. *New Faces in New Places*, New York, Russell Sage 2008.
- 47) https://en.wikipedia.org/wiki/Estimated_number_of_civilian_guns_per_capita_by_country. Mark R. Joslyn, *The Gun Gap*, New York, Oxford UP 2020.
- 48) William Lazonick, «Profits Without Prosperity», *Harvard Business Review*, 9/2014, <https://hbr.org/2014/09/profits-without-prosperity>
- 49) Charles P. Kindleberger, *The World in Depression*, Berkeley, University of California Press 1973, er den klassiske analysen av hvordan USA i mellomkrigstiden vegret seg for å ta hegemonisk ansvar i verdensøkonomien.
- 50) Theda Skocpol, Caroline Tervo & Kirsten Walters. «Citizen Organizing and Partisan Polarization from the Tea Party to the Anti-Trump Resistance», kap 15 i Robert C. Lieberman et. al., red, *Democratic Resilience: Can the United States Withstand Rising Polarization?* Cambridge, UP 2021. Charles Tilly, Ernesto Castaneda & Lesley Wood, red. *Social Movements 1786-2018*, 4 utg, London, Routledge 2020.
- 51) Jfr øvrige artikler i dette *Vardøger*.